

Filozofická fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci

Katedra slavistiky

Bakalářská práce

Komentovaný překlad odborného textu

Annotated translation of an academic text

Комментированный перевод научного текста

Vypracovala: Pavlína Fuchsová

Vedoucí práce: Mgr. Olga Čadajeva, Ph.D.

2021

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny.

V Olomouci dne: 19.08.2021

.....

Podpis

Děkuji Mgr. Olze Čadajevě, Ph.D., za konzultace, rady a připomínky,
které mi během psaní bakalářské práce poskytla.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 TEORETICKÁ ČÁST.....	7
1.1 FUNKČNÍ STYLY.....	7
1.2 ODBORNÝ FUNKČNÍ STYL.....	8
1.3 LEXIKÁLNÍ PROSTŘEDKY ODBORNÉHO STYLU.....	10
1.3.1 ODBORNÉ TERMÍNY.....	11
1.3.2 ODBORNÁ TERMINOLOGIE A JEJÍ PŘEKLAD.....	13
1.4 GRAMATICKÉ PROSTŘEDKY ODBORNÉHO STYLU.....	13
1.4.1 MORFOLOGICKÉ PROSTŘEDKY ODBORNÉHO STYLU.....	14
1.4.2 SYNTAKTICKÉ PROSTŘEDKY ODBORNÉHO STYLU.....	20
1.5 PROBLEMATIKA PŘEKLADU ODBORNÉHO STYLU.....	24
2 PRAKTICKÁ ČÁST.....	27
2.1 LEXIKÁLNÍ ANALÝZA.....	27
2.2 MORFOLOGICKÁ ANALÝZA.....	27
2.3 SYNTAKTICKÁ ANALÝZA.....	31
2.4 PŘEKLADOVÝ KOMENTÁŘ.....	33
2.4.1 PŘEKLADOVÉ TRANSFORMACE.....	34
ZÁVĚR.....	39
PE3IOME.....	41
BIBLIOGRAFIE.....	46
PŘÍLOHA Č. 1 – ORIGINÁLNÍ TEXT.....	50
PŘÍLOHA Č. 2 – PŘEKLAD TEXTU.....	69
ANOTACE.....	80

ÚVOD

Předmětem mé bakalářské práce je komentovaný překlad odborného textu s komentářem. Text, který jsem překládala, pochází z literární a historické oblasti, konkrétně se soustředí na mužskou sexualitu a konvenční maskulinitu v ruské šlechtické kultuře na přelomu 19. a 20. století na příkladu životopisu Lva Nikolajeviče Tolstého. Originální text se skládá z 32 odstavců a byl vydán v časopisu *Genderová studia v humanitních vědách*.

Toto téma jsem si vybrala především z osobního zájmu o Lva Nikolajeviče Tolstého, kterého vnímám jako jednoho z nejdůležitějších osobností v ruské i světové literatuře. Dalším důvodem, proč jsem si téma vybrala, je často se vyskytující otázka genderu v dnešní společnosti, tudíž je zde také vysoká relevance.

Cílem této bakalářské práce je za prvé provést nejpresnější překlad textu z výchozího (ruského) jazyka do jazyka cílového (českého). Dalším cílem je vytvořit a překladový komentář těchto dvou textů na základě morfologické, lexikální a syntaktické analýzy.

Práce se skládá ze dvou částí, teoretické a praktické. V první, teoretické části, budou nejprve představeny funkční styly. Poté se více rozebere odborný styl, který je pro tuto bakalářskou práci nejvýznamnější. Vymezí se odborné termíny, lexikální, morfologické a syntaktické prostředky tohoto stylu. Práce dále naskytne pohled na překlad odborného stylu a uvede problematiku s tím spojenou.

Druhá, praktická část obsahuje překladový komentář. Uvedou se překladové transformace, které se v překladu objevily. Také proběhne morfologická, lexikální a syntaktická analýza textů.

Poté z práce vyvodíme závěr, kde budou shrnuty naše poznatky. Práce obsahuje resumé, seznam bibliografie a dvě přílohy – text originální a přeložený.

1 TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části nejprve představíme funkční styly. Pro naši práci je hlavním stylem odborný funkční styl. U tohoto stylu se zaměříme na jeho charakteristické rysy, lexikum a gramatické prostředky. Dále se budeme zabývat problematikou překladu odborného stylu.

1.1 FUNKČNÍ STYLY

Nejprve je třeba si pojem funkční styly vysvětlit. Funkční styly jsou definovány svými jazykovými prostředky, které jsou obsaženy v překládaném textu. Jazyková vyjádření jsou přiřazována k vymezeným stylům na principu použitých jazykových prostředků a míry užití estetických jazykových prvků. Styly lze podle J. Hubáčka dělit do několika skupin, a to na **styl hovorový, odborný, publicistický, umělecký a administrativní.**

Styl hovorový, nebo také dorozumivací, využíváme přirozeně každý den v běžné komunikaci například doma, v práci, v obchodě, na ulici, mezi známými a přáteli. Tento projev je ve většině případů mluvený, v psané formě se může tento styl vyskytovat úmyslně v uměleckých dílech, například v rozhlasových, jevištních, divadelních hrách nebo v próze. (Hubáček 1987: 5, 54)

Styl administrativní je charakteristický svou jasností, jednoznačností, věcností, přehledností a stručností. Po jazykové straně věci je velmi stereotypní. Je syntakticky i lexikálně chudý a jeho kompozice je relativně primitivní. Administrativní styl zahrnuje texty jako například posudky, oběžníky, vyhlášky, životopisy, nebo stížnosti. (Knittlová a kol. 2010: 140, 141)

Umělecký styl zpravidla využívá spisovnou češtinou, avšak někdy zde nalezneme i prvky ostatních stylů. Tento styl má především sdělovací funkci, jazykové prostředky se zejména opírají o estetiku a umělecké působení.

Publicistický styl je styl mladý, u nás se osamostatnil až roku 1957. Tento styl je možné dělit do dvou skupin - do skupiny mluvené a do psané. Mezi psané projevy se řadí noviny a časopisy. Mluvenými projevy se zde myslí rozhlas, televize a film. Jestliže se tento styl promítne do novin, pak již hovoříme o stylu žurnalistickém. (Knittlová a kol. 2010: 189)

1.2 ODBORNÝ FUNKČNÍ STYL

Jelikož je tématem mé bakalářské práce komentovaný překlad odborného textu, je potřebné se tímto stylem zaobírat více dopodrobna.

Cílem odborného funkčního textu je **přednět přesnou, jasnou a relativně úplnou informaci**. Tato informace má jisté vnitřní logické uspořádání a zaměřuje se na pojmy. Funkce odborných textů je odborně sdělná (není pouze prostě sdělná, nebo informativní, jako u projevů v běžné komunikaci). Na základě své pojmovosti, přesnosti, neemotivnosti, jednoznačnosti a značné explicitnosti je odborný styl v opozici vůči zbylým funkčním stylům. Typickými prvky ro tento útvar jsou **termíny, odborně konvenční automatizace a formulace**. Charakteristickými vlastnostmi odborného stylu většinou bývají **písemné zpracování** (písemná forma je frekventovanější, text je vždy předem pečlivě připraven), **monologická forma, pojmovost** (jedná se o projevy informačně nasycené), **přesnost** (cílem je naprostá jednoznačnost, rysem je také vysoký index opakování slov i prvky vnitrojazykového překladu), **zřetelnost** (vždy je jediná možná interpretace, která musí být srozumitelná), **soustavnost, odbornost a veřejnost jako adresát** (projevy jsou výrazově střídme, není možné volit neobvyklé, nebo expresivní výrazy).

Základním požadavkem tohoto stylu je maximální **účelovost** a **střídmost** výrazu. Velmi žádanou a vysoce účelovou je **stereotypnost**.

Odborný text plní funkci **odborně sdělnou** a funkci **textu učebního**. Odborný projev bývá jednosměrný – směřuje od autora k adresátovi. Podobu a obsah projevu určuje tudíž pouze jedna strana. Důležitým je u odborného stylu také pragmatický koncept (Knittlová a kol. 2010: 206-9)

U odborného překladu se zaměřujeme především na plán obsahu. Důraz se tedy klade na **lexikální** rovinu a syntakticko-sémantickou strukturu věty. (Žváček 1995: 19)

Typický **obsah** stylu je tvořen úvodem, jádrem sdělení a závěrečným shrnutím. Často jsou vytvářeny textové modely, například popis uměle vyvolaného chemického procesu, popis objektu v biologii, odborné články z lékařství. Avšak odborné texty jednotlivých vědních disciplín se do značné míry liší. Nejmarkantnější rozdíly jsou zjevné mezi přírodovědnými a humanitními disciplínami. (Knittlová a kol. 2010: 206-7)

Forma odborného textu není obecně tak vyhraněná, jako například forma stylu administrativního či informativně publicistického. Avšak v některých textech odborného stylu

se nachází značná míra schematizace, kde se řada termínů i celá frazeologická spojení nahrazují symboly. Obecně lze říci, že se odborný text vyznačuje zjednodušenou formou, vyhýbá se variacím, málo využívá synonymie, nestřídá pojmenování kvůli zachování jednoznačnosti významu. Svou stereotypností přispívá k celkové přehlednosti. (Knittlová a kol. 2010: 208)

Pokusy o vymezení odborného jazyka se potkávají se sémantickými a terminologickými problémy. Odborný styl lze dále členit na základě dílčích funkcí na styl **a) teoretický**, **b) praktický** a **c) popularizační**. (Tomášek 1998: 28)

a) **teoretický** – Styl, který je zejména charakteristický pro vědecké knihy, články, studia, nebo vysokoškolské učebnice. Přesnost, úplnost vyjádření a jednoznačnost jsou základními rysy tohoto stylu.

b) **praktický** – Toto je styl jazykových projevů, který je spojený s administrativní a pracovní činností nezbytnou pro zavádění teoretických výsledků vědních disciplín. Praktičnost, stručnost vyjádření a určitost jsou podstatnými rysy u tohoto stylu.

c) **popularizační** – Jazykové projevy tohoto stylu rozšiřují výsledky vědeckého bádání mezi širokou společností. Na rozdíl od ostatních stylů, není v tomto případě přesnost natolik nezbytná. (Hubáček 1987: 60)

Odborné vyjadřování můžeme dělit jak v češtině, tak v ruštině na podobu **psanou** a **mluvenou**.

Mezi texty **psané podoby** řadíme anotaci, resumé, posudek, recenzi, referát, doslov, předmluvu, výklad, pojednání, stať nebo rozprava, monografie. (Vlasta Straková 1989: 9-10).

Mluvená podoba ruského odborného vyjadřování má několik podob. První podobou je například účast na sympoziu nebo konferenci, přednáška a referát, diskuze, která je vyhraněnou formou argumentativního dialogu. Dalšími mluvenými podobami jsou: žádost o upřesnění, oslovení, výhrada k řečenému, polemika, poděkování a přípitek. (Vlasta Straková 1989: 22-28)

Každý styl je neoddělitelnou součástí daného textu. Tento styl má své dané zákonitosti a specifické rysy, které je třeba dodržet, jestliže chceme dosáhnout adekvátního překladu. Je nutno hledat funkční ekvivalenci (Knittlová a kol. 2010: 205)

Základním principem pro dosažení funkční ekvivalence je funkční přístup, ve kterém mají jazykové prostředky plnit stejnou funkci, nejlépe po všech stránkách, tedy významové, věcné, konotační a pragmatické. (Knittlová a kol. 2020, 7)

„Odborný text směřuje vždy v rámci určitého tématu k úplnosti, celistvosti a vnitřní uspořádanosti předávané informace, na což má právě forma vyjádření podstatný vliv.“ (Čechová a kol. 2008: 208)

1.3 LEXIKÁLNÍ PROSTŘEDKY ODBORNÉHO STYLU

U překladu stylu odborného by se mohlo někomu zdát, že zde odpadají potíže z lexikální stránky věci, jelikož se jedná pouze o záměnu termínu z jednoho jazyka do jazyka druhého. Avšak i v této oblasti se lze potýkat s řadou problémů, jelikož zde může být proces konceptualizace mimojazykové reality v každém jazyce odlišný. Pro jeden termín v jazyce výchozím může existovat podrobnější rozlišení v jazyce cílovém. (Knittlová a kol. 2010: 205)

Pro každý funkční styl je charakteristický svůj specifický jazyk. Jazyk odborného stylu se vyznačuje svou stereotypností, tudíž styl využívá poměrně **uzavřený systém** svých jazykových prostředků. Slovní zásobu lze označit jako **homogenní**, což znamená, že se často opakují stejné výrazy, či slova. Všechna tato slova a výrazy se však užívají pouze v **primárním významu** bez žádného zabarvení. (Knittlová 1977: 32)

V některých textech mohou být lexikální jednotky (např. sponová slovesa) nahrazeny značkou či symbolem. (Knittlová a kol. 2010: 210)

Jak již bylo zmíněno výše, jazyková stránka odborných projevů vychází z jazyka spisovného. **Slovní zásoba** odborné oblasti je charakteristická svou stereotypností. Dalším typickým znakem je opakování slov. Pro odborné vyjadřování je také velmi typická nominalizace, která se projevuje vyšším objemem podstatných jmen. Tendence k multiverbizaci je dalším typickým znakem tohoto stylu. Multiverbizace zde znamená především záměna konkrétních sloves za slovesa neplnovýznamová, nebo slovesa, která mají více obecné vyjádření. Nejtypičtějším prostředkem odborného stylu jsou však **termíny**, které jsou základem stylu a tvoří 15 až 25 % lexika. V odborných projevech se můžeme setkat s výrazy, které mají výrazné rysy termínů, s vyšším podílem slov přejatých, se slangovými výrazy nebo s profesionalismy. Mezi těmito výrazy (profesionalismy, termíny, slangové výrazy) nejsou definovány striktní hranice, tudíž se často mezi sebou prolínají. (Čechová a kol. 2008: 215, 218 – 221)

B. Poštolková rozdělila odborné texty na dvě základní složky, a to na složku gramatickou a na složku plnovýznamovou. Gramatická slova tvoří především spojky, předložky, zájmena a sponové sloveso být. Slova plnovýznamová jsou dělena na dvě skupiny podle jejich povahy na terminologickou a neterminologickou. Do první skupiny slov, které mají terminologickou

povahu, řadíme oborové termíny, mimooborové termíny a slova, která mají za úkol v textu plnit funkci termínu. Ty označujeme jako terminologizovaná slova. Slova neterminologizované povahy se nachází mezi gramatickými a terminologizovanými slovy. (Poštolková 1984: 17–18)

D. Žváček rozdělil odborné lexikum na 4 skupiny: *общеупотребительная, общенаучная, общетерминологическая или полуспециальная и терминологическая*. (Žváček 1998: 23)

Velmi zajímavé je, že popis odborné stylové vrstvy nynějšího spisovného ruského jazyka postoupil v oblasti lexikálních prostředků nejdále. (Žváček 1995: 29)

1.3.1 ODBORNÉ TERMÍNY

Odborné termíny jsou nedílnou součástí odborných textů, jelikož jsou jedním z charakteristických rysů tohoto stylu. Terminologie sjednocuje termíny do jednoho systému. Terminologie je v každé vědní disciplíně jedinečná. Termín by měl být krátký, jednoznačný a nevyjadřující expresi. Termín je tedy stylisticky neutrálním slovem. (Vychodilová 2013: 65)

Slovo termín nemá pouze jednu přesnou definici. Vybrala jsem proto 3 definice, které dle mého názoru nejlépe vyjadřují tento pojem.

Přemysl Hauser definuje pojem termín ve své knize „Nauka o slovní zásobě“ jako: „Termín je lexikální jednotka sloužící odbornému vyjadřování s přesným, zpravidla pojmovým významem, ve svém oboru jednoznačná, ustálená a normalizovaná bez vedlejších příznaků citových.“ (Hauser 1980: 35-40.)

Vlasta Straková vymezila termín takto: „rámcem textu je dáno centrální postavení termínu jakožto jednotky vysoce autonomní, přesně vymezené. Termín je nezávislý na svém kontextu i na etymologickém významu. Má být tvořen co nejúsporněji, zkratky mají připomínat svou podobou slovní jednotku, aby se s nimi dalo v textu dobře pracovat“. (Kufnerová 1994: 90)

Zdeňka Vychodilová definuje termín jako: „*Термин – слово или словосочетание, являющееся названием специального понятия какой-либо сферы производства, науки,*

техники или искусства и имеющее в пределах данной отрасли или специализации конкретный и единственный смысл.“ (Vychodilová 2013: 65)

Termíny lze také dělit na různé typy. První typ dělení pochází od **Mileny Krobotové**, která termíny rozdělila do tří skupin, a to na jednooborové, dvouoborové či víceoborové. (Krobotová 2001: 20)

Další možné **dělení termínů** zformuloval Jaroslav Hubáček, který ve své knize Učebnice stylistiky odborné názvy rozlišoval podle těchto kritérií:

1. Podle struktury – Zde termíny hrají roli pojmenování *jednoslovného* či *víceslovného*.
2. Podle původu – J. Hubáček rozdělil termíny na *domácí* nebo *přejaté*. Zároveň se vedle termínů domácích někdy vyskytují rovněž termíny *cizí* neboli *mezinárodní*.
3. Podle oblasti užití – Tato oblast byla rozdělena na termíny *vědecké* a *popularizační*.
4. Podle vztahu k označované skutečnosti – do této skupiny spadají termíny *motivované* a *nemotivované*.
5. Podle způsobu užití – zde termíny zahrnují oblast *vědeckou* a *popularizační*. (Hubáček 1987: 64)

Nyní se zaměříme na **způsoby tvoření termínů**. Tato problematika byla rozebrána ku příkladu v publikaci *O české terminologii*. U tvoření nových termínů autoři uvádějí čtyři následující postupy:

- 1) Morfologicky - do morfologie autoři řadí derivaci, kompozici a abreviaci.
- 2) Syntakticky - v tomto způsobu tvoření termínů je hlavní vytváření terminologických sousloví.
- 3) Sémanticky – zde se termíny tvoří pomocí zpřesňování nebo přenášení významu termínu (metaforicky či metonymicky)
- 4) Přejímáním slov z cizích jazyků - tento způsob je velmi využívaným, termíny se nejvíce přejímají z řečtiny, angličtiny, francouzštiny, latiny, němčiny a podobně. (Poštolková a kol. 1983: 34, 58)

Dle **Vlasty Strakové** je termín nezávislý jak na svém kontextu, tak na svém etymologickém významu. Proto má být tvořen co nejušporněji, zkratky mají připomínat svou podobou slovní jednotku, abychom s nimi mohli v textu lépe pracovat. (Kufnerová 1994: 90)

1.3.2 ODBORNÁ TERMINOLOGIE A JEJÍ PŘEKLAD

Jak již bylo zmíněno, terminologie hraje klíčovou roli v tvorbě a zároveň překladu odborného stylu. Termíny lze překládat více způsoby a každý odborník má na tuto oblast své názory. Pro mou práci jsem vybrala názory tří odborníků, jenž se problematikou zaobírali.

Jan Horecký je toho názoru, že u překladu termínů by se mělo využívat substitute, což je překladatelský postup, kdy dochází k náhradě nějakého prvku výchozího jazyka jiným prvkem jazyka cílového. Dodal, že neexistuje-li vyhovující termín, překladatel musí využít překladu vlastního. V případě, že k tomu dojde, J. Horecký doporučuje, aby překladatel spolupracoval s odborníky v dané oblasti. (Gromová a kol. 2007: 55)

Zdeňka Vychodilová ve své publikaci zmiňuje hned několik způsobů, jak se vypořádat s překladem termínů. Závěrem autorka prohlásila, že vše záleží na kontextu, jelikož jeden termín může mít více významů.

1. Tvorba nového termínu – pomocí přidání nového významu již existujícímu slovu.
2. Substitute – která se využije v případě, má-li termín úplný ekvivalent v cílovém jazyce.
3. Kalkování
4. Přejímání
5. Opisný překlad – nejvíce využíván v případě překladu bezekvivalentních termínů.
6. Generalizace – zobecňování slova
7. Konkretizace (Vychodilová 2013: 66–68)

Adekvátní překlad termínů dle **Z. Vychodilové** vyžaduje dodržování minimálně tří obecných podmínek: „*Во-первых, должен быть обеспечен адекватный перевод отдельно взятых терминов определенного текста. Во-вторых, каждый переводимый термин должен проверяться с точки зрения терминосистем, фигурирующих в ИЯ и ПЯ, которые служат для обозначения системы терминов какой-либо отдельной науки, области знания, техники и т.д. В-третьих, должны быть учтены различия терминов, определяемые спецификой передачи мысли на каждом из этих языков.*“ (Vychodilová 2013: 66)

Dušan Žváček je toho názoru, že by se termíny neměly překládat, ale substituovat z toho důvodu, že v oblasti terminologie najdeme mimo shody také mnoho rozdílů. (Žváček 1998: 33)

Termínem, jakožto překladatelským problémem, se zabývala také **Vlasta Straková**. Straková je toho názoru, že se každý termín překládá jinak, podle toho, do jaké sféry spadá. Rozeznává 4 typy termínů – termín v ryze technickém textu, termín v textech společenskovedních, termín v textech publicistických a v beletrii. (Kufnerová 1994: 90). Nejprve je tedy zásadní uvědomit si, jaký text je překládán a tudíž, do jaké skupiny termín spadá.

1.4 GRAMATICKÉ PROSTŘEDKY ODBORNÉHO STYLU

Překlad odborného stylu se specifikuje a vymezuje především na **rovině slov a gramatiky**. Pojem gramatika představuje morfologii a syntax jazyka. (Žváček 1995: 19) Obecně lze říci, že odborný ruský jazyk oplývá větší explicitností, jelikož velmi často užívá podstatná jména, která mají širší význam. (Žváček 1995: 30)

1.4.1 MORFOLOGICKÉ PROSTŘEDKY ODBORNÉHO STYLU

Morfologickými prostředky se rozumí ohebné i neohebné **slovní druhy**. Do ohebné skupiny se řadí podstatná jména, přídavná jména, zájmena, číslovky a slovesa. Do neohebné skupiny spadají spojky, částice a citoslovce. Co se týče četnosti zastoupení slovních druhů, menší frekvence se vyskytuje u sloves, naopak pak převládají **podstatná jména**. V odborném stylu se ve větším množství nachází zájmena, předložky a spojky. (Krobotová 2001: 20)

Pro ruský odborný styl je typické pro použití ustálených slovních spojení sloveso + substantivum namísto prostého slovesa. Dochází k lepšímu rozlišení vidu a jejich substantivum může být více určeno přívlastkem (*начинаться- брать начало*). (Žváček 1995: 38)

Nyní se podíváme na slovní druhy a jejich typické morfologické jevy.

1. Podstatná jména (substantiva, имена существительные)

Pro podstatná jména je v ruském jazyce charakteristické větší množství slov nesklonných, jako například такси, метро a пальто. Ruský jazyk se od toho českého také liší v kategorii pádu, rodu, čísla i životnosti. Uvedeme si příklady.

- Rod – rozdíly v rodě jsou například u mezinárodních slov neboli internacionalismů. (analýza – rod ženský; анализ – rod mužský)
- Číslo – Na rozdíl od češtiny mají některá podstatná jména v ruštině pouze jednotné číslo: информация, поиск, опыт (pouze význam zkušenost).
- Pád – v mnoho případech jsou pády v českém a ruském jazyce shodné. V ruském jazyce neexistuje 5. pád, při oslovení se využívá pád první. Hlavními problémy s pády jsou v užívání po záporu, rozdíly v předložkovém nebo bezpředložkovém pádu, výběr předložky a rozdílné chápání místního vztahu. (Straková 1989: 203-208)
- Životnost – rozdíly v tomto případě jsou dílčí, je třeba vědět, že jako neživotné často v ruském jazyce skloňujeme názvy her, literárních a jiných děl.

2. Přídavná jména (adjektiva, имена прилагательные)

Přídavná jména se v odborném stylu vyskytují také často. V ruském odborném textu může být přísudková přídavná jména trojí morfologické podoby.

- a) Jmenný tvar – který je vždy v prvním pádě (молод, велик)
- b) Složený tvar – také v pádě prvním (четкий)
- c) Složený tvar – v sedmém pádě (чтобы ширина полосы была наибольшей)

Ve srovnání v českém jazyce má jmenný tvar podstatného jména postavení okrajové (např. *bližší okolnosti mi nejsou známy*). V ruském jazyce převládá užití jmenného tvaru a tvar složený se vyskytuje méně. (Straková 1989: 230-231)

3. Zájmena (pronomina, местоимения)

Jak v jazyce českém, tak v jazyce ruském se osobní zájmena vážou na tvary osoby a čísla. V odborném stylu mají zájmenou funkci také výrazy jako *следующий (пример), настоящий (сборник)*.

4. Číslovky (numeralia, имя числительные)

Číslovky se ve větách nejčastěji vyskytují ve funkci výkladové (*čtyři přátelé*). Také zastávají funkci subjektu a předmětu (*sedm lidí na jednoho nečeká*), nominálního predikátu a duplexu.

Podle významu rozlišujeme číslovky *определённо-количественные* (základní), *неопределённоколичественные* (neurčité), *собираательные* (hromadné) *дробные* (zlomky) a *порядковые* (řadové). (Лекант 2002: 287–292)

Dle struktury číslovky dělíme na jednoduché (*простые*), složené ze dvou slov/základů 45 - сорок пять (*сложные*) a složené z několika slov 632 - шестьсот тридцать два (*составные*).

Morfologickými kategoriemi jsou: rod, číslo, pád a životnost/neživotnost. (Vobořil 2015: 31-32).

5. Slovesa (verba, глаголы)

U sloves určujeme 6 kategorií – osobu, číslo, čas, slovesný způsob, slovesný vid a slovesný rod.

Podíváme-li se na první dvě kategorie, tedy na osobu a číslo, zjistíme, že nejvíce frekventovaná jsou slovesa v 3. osobě jednotného čísla (on, ona, ono) a v 1. osobě čísla množného (my). V ruském jazyce se v odborném stylu velmi ojediněle nachází *ich*-forma, neboli 1. osoba jednotného čísla (já). *Ich*-forma je substituována autorským plurálem. (Krobotová 2001: 20)

Čas se dále dělí na přítomný (*прézens, настоящее время*), minulý (*имперфектум, прошедшее время*) a budoucí (*футурум, будущее время*). (Vobořil 2015: 106) Z hlediska času je jednoznačně nejvíce používán čas přítomný v českém i ruském jazyce, a to jak v odborném stylu, tak ve stylech ostatních. (Straková 1989: 233)

Slovesný způsob vyjadřuje vztah slovesné akce nebo stanovisko k projevu. Slovesné způsoby jsou jak v českém, tak v ruském jazyce 3. Je to způsob oznamovací (indikativ, изъявительное наклонение), rozkazovací (imperativ, повелительное наклонение) a podmiňovací (kondicionál, сослагательное наклонение). (Vobořil 2015: 108) V odborných textech značně převládá slovesný způsob oznamovací, a to včetně vět podmínkových. S podmiňovacím a rozkazovacím způsobem se nesetkáváme příliš často. (Straková 1989: 233).

Slovesný vid se dělí pouze na dvě skupiny, a to na vid dokonavý (perfektivum, совершенный вид) a nedokonavý (imperfektivum, несовершенный вид). Slovesa dokonavého vidu jsou ta, jejichž děj již proběhl, nebo brzy proběhne (*натисать, прочитать*). Slovesa nedokonavá nám naopak nijak nevyjadřují, zda děj již proběhl (*тисать, читать*). U některých sloves se vyskytuje pouze vid dokonavý (*запеть, опомниться, очнуться*), nebo naopak pouze nedokonavý (*зависеть, растисываться, принадлежать*). Některá slovesa jsou obouvidová (*бежать, белеть, воздействовать*). Avšak většina sloves tvoří vidové dvojice. (Balcar 1997: 85)

V ruském odborném stylu převládají slovesa nedokonavá, a to až v poměru 80:20. (Nedomová 2010: 63–64)

Při práci s odborným textem je třeba mít na paměti několik věcí:

1. Paralelní vidové dvojice utváří sice celá řada sloves (*stránkovat – ostránkovat; нумеровать – пронумеровать*), ale ne zdaleka všechny lexikální jednotky.
2. Přejatá slovesa, která jsou tvarově přizpůsobena ruskému jazyku příponami – овать, -ировать, -изировать nemusí být vidově nerozlišena (*kolidovat – коллидировать, implikovat – имплицировать*).
3. V některých případech jsou slovesa vidově rozlišena pouze v jednom z jazyků. Proto vznikají mezi českými a ruskými ekvivalenty asymetrické vztahy, např. aplikovat (výraz v českém jazyce pro oba vidy) oproti ruským slovesům применять, применить. Stejná situace vzniká u slovesa analyzovat – *анализировать, проанализировать, характеризовать – характеризовать, охарактеризовать*.
4. Některá slovesa ve svém významu vytvářejí rovněž pouze jeden vidový tvar, např. *naléhat na něco - настаивать на чём* – chápat práci jako povinnost (jedině vid nedokonavý). (Straková 1989: 234)

Slovesný rod je v českém i ruském jazyce dvojí – činný (aktivum) a trpný (pasivum). Činný rod vyjadřuje děj, který podmět aktivně vykonává, naopak trpný rod vyjadřuje děj, který děj nevykonává. Význam obou rodů rozlišují pouze přechodná slovesa, která se spojují bez předložkovým 4. pádem (Balcar 1997 :87) V odborném stylu převažuje pasivní vyjadřování (*исследуется вопрос, излагается проблематика чего, даётся характеристика чего*). (Straková 1989: 234)

Součástí problematiky sloves jsou přechodníky a konstrukce s přídavnými jmény slovesnými. (Žváček 1998: 25)

Přechodníky se v ruském jazyce nemění ani podle rodu, ani podle čísla. Dělíme je na přítomné a minulé. Přítomné přechodníky označují děj současný s hlavním dějem. Tvoří se od nedokonavých sloves příponou -я (по ж ш ч щ příponou -а) po odstranění osobní koncovky. Přechodníky minulé označují předčasný děj ve vztahu k ději hlavnímu. Tvoří se naopak od sloves dokonavých od kmene minulého příponou -в, -вши. Přechodníky se v českém jazyce používají jen zřídka, proto se překládají jinými způsoby, např:

1. Větou vedlejší – časovou, příčinnou, podmínkovou, účinkovou, přípustkovou
2. Větou souřadnou
3. Předložkovou vazbou (Balcar 1997: 93-94)

Postavení přechodníků je v českém jazyce velmi okrajové, jsou považovány za zastaralé. Jejich užívání je nám nápomocné při dosahování kondenzovanosti sdělení. (Müllerová 1989: 23)

6. Příslowce (adverbia наречие)

Příslowce vyjadřují různé okolnosti dějů a vlastností. (*Далее, выше, очень, совсем, во-первых, громко*). (Vobořil 2015: 61) Hlavním využitím příslowce v odborném stylu je schopnost kondenzovaného vyjádření. (Krobotová 2001: 56)

7. Předložky (prepozice, предлоги)

V odborném stylu je postavení předložek velmi důležité. Jejich frekvence činí 10, 73 %, tudíž lze hovořit o frekvenci vysoké. Pro odborný styl je pro morfologii typické užití

předložkových výrazů (např. *na rozdíl od, vzhledem k, ve srovnání* apod.) a předložek sekundárních. (Čechová 2003: 183–184)

Předložkové tvary se dále užívají k nahrazení věty vedlejší, např. При трансформации - při transformaci, transformování X když transformujeme. (Žvábek 1998: 24)

V odborném stylu se dále často setkáváme s druhovými předložkami nebo předložkovými výrazy (в rámci - в рамках). Nevlastní předložky vyjadřují v odborných textech daný význam konkrétněji a přesněji nežli předložky původní, které jsou obecnější povahy (např. *za účelem, s cílem - в целях, в целью*). (Žvábek 1995: 39)

8. Spojky (конъюнксе, союзы)

V morfologii jsou konjunkce v odborném stylu používány k vyjadřování syntaktického vztahu mezi větnými členy, textu či částmi souvětí.

Spojky se dělí na primární (jednoduché) a sekundární (složené). Mezi primární řadíme například *a, или, но, чтобы* a mezi sekundární patří *как...так, то...то*.

U spojek se vyznačuje termín, že mohou být tzv. повторяющиеся, což znamená, že u některých ze složených spojek se opakuje spojovací komponent (např. *и...и, ни...ни*), nebo jsou zkombinovány z komponentů různých (např. *как...так и, если...то, не только...но и* atd.). (Лекант 2002: 349–350)

D. Žvábek spojky a spojovací výrazy dělí do dvou skupin, a to na souřadící (сочинительные) a podřadící (подчинительные). (Žvábek 1998: 25)

9. Částice (partikule, частицы)

V odborném stylu se částice vyskytují omezeně, dodávají lexikálním jednotkám různá významová zbarvení. Z morfologického hlediska je dělíme na odvozené a původní (*да, ишь*). (Machalová KSR/JCGB5)

Částice jsou typickým znakem především pro jazyk hovorový, v odborném stylu nemají důležité postavení. (Vobořil 2015: 136) Avšak v ruském jazyce se mohou vyskytovat v odborném stylu především v projevu mluveném. V tomto případě jsou často používány částice *бы, ли, не, -нибудь, -либо* apod.

10. Citoslovce (interjekce, междометия)

Citoslovce v odborném stylu užít nelze, a to z jednoho prostého důvodu – citoslovce jsou slova citově zbarvená, což nekoresponduje s charakteristikou stylu. Proto se tento slovní druh, který značí emoce, ve stylu odborném nevyskytuje. (Krobotová 2001: 58)

1.4.2 SYNTAKTICKÉ PROSTŘEDKY ODBORNÉHO STYLU

Tato kapitola bude pojednávat o syntaktických prostředcích odborného stylu. Budou zde přiblíženy prostředky specifické jak pro ruský, tak pro český jazyk. Tyto jazyky jsou si syntakticky blízké, jelikož oba spadají pod slovanské jazyky. Přesto u nich můžeme vidět rozdíly ve stavbě vět. Některé rozdíly jsou natolik výrazné, že jejich znalost je klíčem k dobré znalosti ruského jazyka a k vytvoření adekvátního překladu. (Žaža 1999: 71)

Odborný styl má charakteristický syntax, který se obecně považuje za poměrně **složitý**. Odborný text odráží složitost sdělovacích myšlenek, častá jsou souvětí složitá, vztahy jsou explikovány užitím konektorů, sekundárních předložek a spojek. Ovšem projevuje se také ekonomická tendence, což je snaha zbavit se redundantních prvků. Takovým případem je syntaktická kondenzace (zhuštění), která je realizována využitím infinitivního tvaru, v některých případech ve tvaru přechodníkových vazeb, častěji se pak objevují dějová podstatná a přídavná jména. (Knittlová a spol. 2010: 210)

Co se týče užití těchto prostředků, slouží zejména ke zhuštění a kondenzaci vyjádření. Jejich základ zpravidla tvoří podstatné či přídavné jméno. (Hubáček 1982: 33)

V projevech, které jsou typicky psané, kondenzace vede ke kumulaci sdělení do věty jednoduché. Mezi kondenzátory řadíme jména přídavná, infinitivní konstrukce nebo dějová jména podstatná.

Velmi důležité je třídění textů do odstavců neboli **hierarchizace textu**. Ta slouží především ke grafické úpravě a členění textu. (Čechová 2008: 217) Dosáhnout soudržnosti textu spolu s logickou návazností je možné díky sekundárním předložkám *после того как, так как, в соответствии с чем*. (Žváček 1988: 25).

Kompozice je promyšlená jak horizontálně (trichotomické uspořádání), tak vertikálně (bibliografie, poznámky, odkazy). Zde hraje velikou roli grafická úprava. Dílčí témata se rozlišují typem a velikostí písma. Grafická úprava může výrazně pomáhat k porozumění textu (při využití poznámek k orientační funkci) nebo text může učinit obtížným a těžko šifrovatelným (Knittlová a kol. 2010: 209)

V syntaktické rovině se také odráží jednoznačnost významu a stereotypnost vyjadřování. Jsou zde časté enumerace, vysvětlující apozice, opakují se určité typy souvětí (velmi frekventovanými jsou vedlejší věty obsahové), určité konektivní výrazy a věty mívají shodnou či podobnou délku i větný vzorec. (Knittlová a spol. 2010: 208)

Syntaktické prostředky ruského jazyka obsahují repertoár nevlastních předložek, které mají knižní charakter, např. под действием (*уменьшить диаметр трубки под действием удара инструмента*) Průběžně se doplňují další výrazy, které jsou typické pouze pro odborné projevy teoretické. Tento jev je projevem obecnější tendence, která úzce souvisí s logickou výstavbou odborného projevu v ruském jazyce. V publicistickém projevu je to například процесс (*в процессе*) Z toho vyplývá, že ruský odborný text ve srovnání s českým odborným textem dosahuje větší explicitnosti ve sféře vyjadřování myšlenkových obsahů, například i díky tomu jsou v ruském jazyce nadměrně užita podstatná jména se širokým významem, který je často až oslabený. Proto se v určitých případech stanou součástí složených předložkových výrazů (nevlastních předložek). (Žváček 1995: 30)

Jak bylo řečeno, v syntaxu je mezi českým a ruským jazykem rozdíl. Jedním z těchto rozdílů je například zastoupení tzv. asymetrického větného modelu v ruském jazyce. Základním typem věty je v obou jazycích dvojčlenná konstrukce, v které je činitel děje vyjádřený podmětem v prvním pádu (nominativ) a děj je vyjádřen přísudkem. Jedná se tedy o konstrukci symetrickou (např. *Slunce hřeje - Солнце греет*). Avšak v ruském jazyce se ve srovnání s českým jazykem více vyskytují věty rázu asymetrického, ve kterých je činitel děje odsunut z pozice subjektu a není vyjádření prvním pádem. Vyjadřuje se:

a) Genitivem (2. pád)

Такové případy nebývají. - Таких случаев не бывает.

b) Dativem (3. pád)

Žáci potřebují sešity. - Ученикам нужны тетради.

c) Instrumentálem (7. pád)

Zavatel lehký větrík. - Подуло легким ветерком.

Asymetrický typ vět je pro ruský jazyk charakteristický zvláště hovoříme-li o vyjadřování modálních vztahů možnosti, záměru a nutnosti. (Žaža 1999: 71)

Do syntaktických prostředků patří:

1. Větné členy

a) Subjekt (podmět, подлежащее)

Podmět je spolu s přísudkem základním kamenem pro stavbu věty. Podmět často bývá nositelem nebo původcem děje ve větě. Také je jediným členem, který je nezávislý na druhém členu. Co se týče slovních druhů, podmět je obvykle vyjádřen substantivem nebo pronominem. Pro tuto práci je nejdůležitější zaměřit se na odborný styl, kde je podmět hlavně ve formě nominativu neboli v prvním pádě.

b) Predikát (přísudek, сказуемое)

Přísudek může být slovesný, jmenný se sponou, složený, infinitivní či neslovesný. Pro odborný styl je však nejvíce typický a nejvíce zastoupen přísudek jmenný se sponou. Typickými sponami jsou *становиться, оказываться, служить, называться* atd. (Žváček 1998: 24).

c) Objekt (předmět, дополнение)

Tento větný člen rozvíjí přídavné jméno, sloveso, neosobní predikativ nebo citoslovce (rozvíjející sloveso). Ve srovnání s ostatními větnými členy se užitím objektu nemusíme zabývat, jelikož se s ním nepojí žádné speciální situace ve srovnání s ostatními styly.

d) Atribut (přívlastek, определение)

Jak v českém, tak ruském jazyce se atribut dělí na shodný (согласованное определение) a neshodný (несогласованное определение). Atribut vždy rozvíjí substantivum, přesněji řečeno definuje jeho vlastnost, význam. Pro odborný styl platí, že přívlastek není bezproblémový, neboť mezi ruským a českým jazykem můžeme najít rozdíly. Ruský jazyk pro odborné výrazy využívá atribut neshodný, zatím co u českého jazyka je to naopak, čeština využívá atribut shodný. (*Стиль жизни – životní styl, Мнение писателя – spisovatelův názor*) (Flídrová 2005: 58)

e) Atribut verbále (doplňk, дуплексив)

Doplňk závisí jak na slovese, tak na podstatném jméně. Vyjadřuje stav či vlastnost subjektu nebo objektu za děje vyjádřeného predikátem. Doplněk může být subjektivní nebo objektivní. Závisí na tom, zda je jméno ve funkci subjektu nebo objektu. Dále se dělí na doplněk shodný, který představuje zpravidla adjektivum nebo trpné přičestí, a na doplněk neshodný, který je vyjádřen infinitivem. Za doplněk se také považuje konstrukce s přechodníkem. (Hirschová 1997: 53-54)

f) Adverbiále (přísllovečné určení, обстоятельство)

Přísllovečné určení v obou jazycích určuje různé vztahy nebo okolnosti, a to místa, času, způsobu, příčiny a účelu (места, времени, образа действия). Nejčastěji je přísllovečné určení vázáno na slovesu, příslovci nebo přídavném jméně. Vyjádřit ho lze podstatným jménem, příslovcem, infinitivem a přídavným jménem. (Flídrová 2005: 58)

2. Типы vět

Základní jazykovou jednotkou je v projevu věta. Kterákoliv věta má modální, obsahovou a mluvnickou stránku. Věty lze dělit podle mnoha hledisek. (Krobotová 2001: 63–64)

Věty lze obecně dělit na podřadné (jednoduché) a souřadné (souvětí). Pro odborný styl jsou nejvíce typická **složitá souvětí**, kdy se velmi často jedná o hypotaxii, což jsou souvětí podřadná. (Krobotová 2010: 21)

Podle M. Krobotové je průměrná délka souvětí v odborných textech 19,97 slov. Avšak musíme mít na zřeteli, že i věta jednoduchá může být delší nežli souvětí. (Krobotová 2001: 21)

Dle D. Žváčka lze odborné texty z hlediska syntaxe obou jazyků charakterizovat pomocí dvou bodů. Za prvé – v odborných textech převažují souvětí podřadná nad souvětími souřadnými. Za druhé – z významového hlediska v těchto textech převládají věty vedlejší podmínkové, důvodové a účelové. (Žváček 1995: 39)

Věty dále dělíme dle členitosti na jednočlenné a dvojčlenné. V odborných textech převládají věty jednočlenné slovesné. (Krobotová 2001: 63–65)

Dalším způsobem, jak lze věty dělit, je dle postoje mluvčího neboli podle modality. V tomto případě se věty dělí na oznamovací, tázací, rozkazovací a zvolací. Největší frekventovanost mají v odborném stylu věty oznamovací. Zřídka se setkáme s větami tázacími, které využívá autor k navázání kontaktu se čtenářem. (Лекант 2002: 387)

1.5 PROBLEMATIKA PŘEKLADU ODBORNÉHO STYLU

Překlad odborného stylu lze shledat těžkým. Překládání totiž vychází z jedince, který překlad realizuje. Činnost je to značně komplikovaná, právě díky tomu, že se jedná o složité procesy porozumění textu, o těžko definovatelné procesy, které se odehrávají mezi pochopením předlohy (originální text) a konečnou formulací překladu. Tyto procesy prochází myslí překladatele.

Překládání odborné literatury například mimo jiné přispívá k rozvinutí vědeckých výzkumů, tím pádem neslouží pouze k současným, ale i k budoucím potřebám. V České republice se problematice odborného překladu více věnuje od roku 1972, toho roku se v září v Nitře konala 1. celostátní konference o překladu odborného textu se zahraniční účastí. (Žváček 1995: 8)

Společným rysem pro všechny překlady je také skutečnost, že překladatel tlumočí jazykové prostředky prvního jazyka myšlenkami vyjádřenými v jazyce druhém. Například pro srovnání při překladu umělecké literatury se jazyk a jeho prostředky podřizují jistému uměleckému záměru, tudíž je ve skutečnosti cílem i východiskem překladatelské práce, mají tyto prostředky při překladu odborné literatury funkci pouze komunikativní. Důraz je zde kladen na obsah informace. Jestliže překladatel cílí na vystižení stylu autora textu, má právo eventuelně zasáhnout do lexikální i syntaktické výstavby věty, překlad však musí být adekvátní stylu autora.

Hlavním rysem odborného stylu je **přesné předání informací**. Odborný styl má totiž pouze funkci sdělovací, na rozdíl od překladu uměleckých a podobných textů. Odborný styl je tudíž méně pružný a klíčovou roli v jeho překladu hraje terminologie. Z toho vyplývá, že znalost určité terminologie v daném oboru je zásadní.

Termíny nehrají jedinou překážku v kvalitním překladu. Je důležité mít také dobrou slovní zásobu, která jde ruku v ruce s gramatikou a stylistikou. Přeložený text tedy není považován za nijak kvalitní, když je sice srozumitelný, ale najdou se v něm gramatické nebo stylistické chyby. Zároveň se samozřejmě musí dodržovat určité normy, které jsou stanoveny pro každý žánr.

Odborná literatura je velmi rozsáhlý pojem, jelikož doba a věda jde stále dopředu a stále roste potřeba překladu v jednotlivých oborech. Překládají se především katalogy, učebnice, technická dokumentace, encyklopedické slovníky, knihy, články, prospekty, technické příručky a mnoho dalších.

D. Žváček říká, že „Teorii odborného překladu nelze rozvíjet v zásadní izolaci od teorie uměleckého překladu.“ Toto tvrzení říká, že je důležité nezapomínat na to, že určité zákonitosti platí pro překlady jak odborné literatury, tak překlady umělecké literatury. (Žváček 1995: 14-15)

Překlady pro lidstvo vždy byly důležité. Jedná se o unikátní zdroj moudrosti a vědění. Odborné texty jsou texty empirické a popisné v kontextu vědeckotechnických disciplín. Překlad odborného textu vyžaduje dokonalou znalost výchozího i cílového jazyka, navíc musí mít překladatel povědomí o oboru, ve kterém překládá. Poměrně málo těchto specializovaných znalostí musí překladatel znát u textů z humanitní sféry, jelikož texty z těchto oborů jsou filologicky vzdělanému překladateli bližší, než například texty veterinární nebo matematické. Nicméně v každém případě je doporučena spolupráce s odborníkem daného oboru, aby byl text opravdu kvalitně přeložen.

U překladu odborného stylu můžeme akceptovat přejímání cizích lexikálně-sémantických, syntaktických struktur a opakování slov, dokonce je lze považovat za adekvátní z hlediska formálního i obsahového. (Knittlová a kol. 2010: 203, 204)

Pro překladatele a tlumočníky v odborném stylu je nejdůležitější převést správně **věcnou stránku** sdělení. K tomu je potřeba překlad řešit nejen v rovině úzce jazykové, ale je třeba dbát na vyjadřovací úzus, který platí v cílovém jazyce. Překladatel také musí odlišovat prvky, které

nesou vlastní obsahovou stránku projevu, a prvky, u kterých není významové zatížení vázáno na pojmovou definici.

První případ představuje problém překladatelské problematiky, jelikož je výběr ekvivalentu jasně limitován. Avšak v druhém případě je povoleno volnější zacházení s textem, což je motivováno kulturními potřebami projevu, mezi které spadají například potřeby estetické. (Žváček 1995: 19)

2 PRAKTICKÁ ČÁST

U praktické práce je kladeno za cíl analyzovat text z hlediska lexikálního, morfologického a syntaktického. Tato kapitola se bude opírat o již vysvětlenou teorii. Zároveň se v kapitole objeví překladatelské transformace, které byly při překladu užity.

2.1 LEXIKÁLNÍ ANALÝZA

Lexikum překládaného textu odpovídá odbornému stylu. Text je homogenní, nalezneme zde opakující se výrazy (*рассматривается, культура, на рубеже, маскулинность, сексуальность, друг к другу*), klišé (*в статье подразумеваются*), odborné pojmy, typické termíny pro dané lexikum (*сексуальность, маскулинность*), zkratky (*XIX–XX вв., Л. Н. Толстой, с., 1862 г., 1848–1862 гг., А. В. Львова, т. е., гл. XI*). Lexikální jednotky jsou ve většině případů tvořeny slovy s neutrálním charakterem, avšak při přímé řeči, ukázek z díla či z deníku se vyskytují slova zabarvená (*красавица, ухмылка, конфетки*).

K základním lexikálním znakům odborného stylu neodmyslitelně patří termíny. Termínů zde není příliš hojné množství, jelikož je text bohatý na přímé řeči, úryvky z autorových děl a úryvky z deníků.

- *Истерия – hysterie*
- *Феминизм - feminismus*

2.2 MORFOLOGICKÁ ANALÝZA

Pro morfologickou analýzu je primární určení výskytu jednotlivých slovních druhů v textu originálním (ruském) i překládaném (českém). Zjištěné údaje byly shrnuty do přehledné tabulky, ve které se nachází procentuální rozložení všech slovních druhů obou textů:

Slovní druh	Výskyt v ruském odborném textu [%]	Výskyt v českém odborném textu [%]
Podstatná jména	35,4%	30,2%
Přídavná jména	12,6%	11,1%
Zájmena	7,7%	8,8%
Číslovky	7,6%	9,0%
Slovesa	11,4%	14,1%
Příslovce	6,6%	7,2%
Předložky	10,5%	11,6%
Spojky	5,7%	7,7%
Částice	2,6%	0,2%
Citoslovce	0,1%	0,1%

Tabulka 1. Výskyt slovních druhů v ruském a českém materiálu (Zdroj: autor)

Podíváme-li se do tabulky, zjistíme, že nejvíce zastoupeným slovním druhem jsou podstatná jména. Druhým nejvíce zastoupeným druhem jsou slovesa. Na třetím místě v hojnosti se umístila přídavná jména. Předložky jsou na místě čtvrtém, číslovky jsou v pořadí páté. Na šestém místě jsou zájmena, na sedmém příslovce, osmé místo ve výskytu druhů mají spojky, deváté jsou částice. Nejméně zastoupeným slovním druhem jsou v obou textech citoslovce.

Podíváme-li se na rozdíly mezi ruským a českým textem, zjistíme, že v obou případech se nejvíce vyskytovala podstatná jména. V textu české bylo zastoupeno více sloves, předložek a číslovek nežli v textu ruském. Naopak v textu ruském se nachází více přídavných jmen a zájmen. Příslovce, spojky a částice jsou v procentuálně zastoupeny ve stejném pořadí.

1. Podstatná jména

Z tabulky č. 1 lze vyvést závěr, že náš text má tzv. nominální charakter, který je typický pro odborný styl. Znamená to, že v textu převažují podstatná jména (30,2%). K nominalizaci přispívají verbonominální vyjadřování, což je nahrazení konkrétního slovesa spojením slovesa, které má více obecný charakter, s podstatným jménem (*provést analýzu*). Podstatná jména často tvoří tzv. substantivní řetězce. Tento jev se objevuje jak v ruském, tak v českém jazyce. V našem textu se tento řetězec nachází také. (*Kromě samoty a odpovědnosti za rodinu a děti musela Sofie jakožto žena spisovatele snášet hrozný soud minulosti*).

V odborném stylu se v ruštině nejvíce objevuje genitiv. I v našem textu je hojně zastoupen (*феномен писателя - fenomén spisovatele, личность писателя - osobnost spisovatele*).

2. Přídavná jména

Přídavná jména se často nacházejí jak v originálním textu, tak v překladu. Více zastoupena jsou však v textu ruském, zde tvoří 12,6 % textu. V textu českém tvoří přídavná jména 11,1 %, tedy pouze o 1,5 % méně. V obou našich textech dominují přídavná jména složená v prvním pádě. (*русской, сексуальной, дворянской*).

3. Zájmena

Zájmena byla hojně zastoupena v obou textech. V českém překladu se velmi často objevovalo zájmeno který, bylo použito 14krát. Osobní zájmena (já, ty, on, my) byla použita především v přímé řeči či v úryvcích. Toto je výjimka, jelikož by se v odborném textu zájmeno „já“ používat nemělo.

4. Číslovky

V textu bylo užito nejvíce číslovek základních, které označovaly datum (*18.04.1853*), letopočet (*1891*), stranu (*18, c. 82*), či věk (*48 лет*). Objevily se také číslice římské, které určovaly století (*XIX–XX век*). V textu nalezneme i číslovky neurčité (*немного*).

5. Slovesa

Slovesa jsou v obou našich textech hojně zastoupena. Můžeme najít přechodníky, slovesa pomocná (*не буду искать*), spony, které se používají při tvorbě přísudku jmenného se sponou (*быть приглашенным*), infinitivy (*жениться*).

Přechodníky jsou ve větší míře přítomné, což je typické pro odborný styl. (*доказывая, проникая, осуждая*) Avšak nalezneme i přechodníky minulé. (*заявив*)

Velmi často se objevují zvrátané tvary činné i trpné, které jsou zakončeny na *-ся* (*рассматривается, является, теоретизируется, ставится*).

Podíváme-li se na kategorii času, bude zjevné, že absolutně dominuje čas přítomný (prézens). Čas budoucí se vyskytuje velmi málo, a to pouze 6krát. Nejčastěji užitý tvar z hlediska osoby je osoba 3. jednotného čísla (*Сексуальность Л. Толстого теоретизируется*). Pro odborný styl je typickým slovesným způsobem oznamovací,

který i v našich textech převládá. U slovesného vidu dominuje vid nedokonavý, který také odpovídá danému stylu. Podobně je tomu u slovesného rodu, zde převažuje rod trpný.

6. Příslovce

Výskyt příslovcí v odborném stylu je z morfoložického hlediska zanedbatelný, jelikož se s nimi nepojí žádné problémy a zvláštnosti. Jejich funkce je hlavně kvantitativní a kvalitativní (*hlavně, podivně, správně*).

7. Předložky

Pokud jde o výskyt spojek, v teorii bylo zmíněno, že je pro odborný styl více typický výskyt předložek sekundárních. V našem textu jsou hojně zastoupeny předložky primární. Nejvíce se vyskytuje *в/во, с, за, на, до, для, из, к, между, на, под, по, при, от*. Z těchto předložek je zdaleka nejvíce zastoupena předložka *в*. Dále se v textu častěji objevuje *за* a *к*. Krásným důkazem je následující věta: *Ответственность за ранний сексуальный опыт и беспорядочную половую жизнь в юности писатель переносит на женщин*. V českém překladu se také nejvíce objevovala předložka *в*. Jako příklad nám poslouží tato věta: *Kvůli ranému psychologickému traumatu v dětství se v něm vytvořila představa o uctívání mateřství v ženě a odpor k sexualitě vůči ženě jakožto matce*. Tak je zastoupeno *к, на, с, з, до, при*.

Sekundárních předložek se v textu nachází méně v porovnání s předložkami primárními. Často se jedná o předložky složené, které jsou složeninou primární předložky a podstatného jména. V textu se objevily tyto složené předložky: *в течение, с помощью, в соответствии с, в результате, несмотря на*. Příkladem je tato věta: *Идеология – система дискурсивных концепций и категорий, с помощью которых люди понимают, оценивают, переживают сложившееся у них представление о реальных условиях своего существования*.

8. Spojky

Co se spojek týče, v obou textech nalezneme jak spojky primární, tak spojky sekundární. V českém i ruském textu převažují spojky primární.

V ruském, originálním textu převládá primární spojka *и* spolu se spojkou *или*. Z řad sekundárních spojek se v textu vyskytuje *когда, поскольку*.

Př. *Жениться надо, жениться в нынешнем году или никогда*

V textu českém dominuje spojka a. Nalezneme zde další spojky slučovací: i, ani, nebo, či. Odporovací spojky se objevily také: *ale, avšak, však, nýbrž*. Ze spojek stupňovacích je zastoupeno *ba, dokonce, nejen-ale*. Dalšími důležitými spojkami byly spojky důsledkové: *proto, tedy, tak*.

Př.: *Оdpověděl na ně svými nejznámějšími díly, které v té době napsal: Ďáblem, Otcem Sergějem a Vzkříšením, a zejména Kreutzerovou sonátou.*

9. Částice

V českém textu se setkáváme s částicemi: *at', ano*. Částice se více nacházeli v textu ruském. Důležitou roli zde hraje částice *не*, která je velmi často použita při negování slovesa. Dále nalezneme zesilující částici *даже*.

Př.: *Подобный строй мыслей не мог не оставить следа на характере отношений между Л. Н. и С. А. Толстыми.*

10. Citoslovce

Citoslovce nejsou vhodným slovním druhem pro odborný styl. I přesto se jsem se v textu setkali s citoslovcem *ó, hle*, které se vyskytly v přímé řeči.

Př.: *Ó, hanba!*

Z provedené analýzy vyšlo najevo, že v užitých morfologických prostředcích lze nalézt znaky jak společné, tak rozdílné.

2.3 SYNTAKTICKÁ ANALÝZA

V syntaktické analýze jsme se zejména zaměřili na **frekventovanost výskytu vět jednoduchých a souvětí**. V odborném stylu by měla na rozdíl od jiných funkčních stylů převládat souvětí. V obou našich textech (originál a překlad) se toto pravidlo potvrzuje a souvětí zde opravdu převládají. V následující tabulce je znázorněno procentuální zastoupení obou typů vět v originálním a překládaném textu.

Druh větného celku	Výskyt v ruském odborném textu [%]	Výskyt v českém odborném textu [%]
Věta jednoduchá	28,9%	33,9%
Souvětí	71,1%	66,1%

Tabulka 2 Poměr vět jednoduchých a souvětí v daných textech (Zdroj: autor)

Jednoduché věty se spíše objevovali na začátcích a koncích textů. Tyto věty byly kratšího i delšího rázu. Uvedu několik příkladů:

Рř. Л. Н. Толстой – исключительное по яркости культурное явление – Л. Н. Толстой je mimořádně výrazný kulturní fenomén.

Сложности семейной жизни писателя с С. А. Берс, в том числе и интимной, кроются в отсутствии счастливого сексуального старта и распущенности в юности. – Problémy v Tolstého rodinném a intimním životě s manželkou Sofií Andrejevovou Bersovou se skrývají v nešťastném sexuálním začátku v prostopášnosti v mládí.

Stejně tomu tak bylo i u souvětí, které byla jak krátká, tak hojně rozvitá.

Рř: Особенное его раздражение вызывали те, кто и не помышлял о материнской самореализации. – Obzvlášť ho rozčilovaly ty, které neměly ani v úmyslu stát se matkou.

Переламывая негласную традицию не писать о том, что молодой человек до женитьбы иницируется (используем слова писателя, вложенные опятьтаки в уста героя «Крейцеровой сонаты») «посещением домов», «ни слова... о горничных, кухарках, чужих женах», о распутстве, «которое наполняет половину жизни наших городов и деревень», писатель признавался: «Одно сильное чувство, похожее на любовь, я испытал только, когда мне было 13 или 14 лет; но мне [не] хочется верить, чтобы это была любовь; потому что предмет была толстая горничная (правда, очень хорошенькое личико), притом же от 13 до 15 лет – время самое безалаберное для мальчика (отрочество): не знаешь, на что кинуться, и сладострастие в эту пору действует с необыкновенною силою» (29.11.1851). - Když prolomil tajnou tradici nepsat o tom, že se mladý muž do svatby prochází iniciací (používáme slova spisovatele vložena opět do úst hrdiny Kreutzerovy sonáty) „návštěvou [vykřičených] domů“, „ani slovo... o služebných,

kuchařkách, cizích manželkách“, o neřestech, „které naplňují polovinu života našich měst a vesnic“, se spisovatel přiznal: „Jeden silný pocit podobný lásce jsem zažil jen ve 13 nebo 14 letech; ale mně se [ne]chce věřit, že by to byla láska; protože mým objektem byla tlustá služebná (pravda, s velmi hezounkou tvářičkou), přičemž období od 13 do 15 let (chlapectví) je pro chlapce to nejnepořádnější: nevíš, na co se vrhnout, a chtič v tomto období působí mimořádnou silou“ (29.11.1851).

Z pohledu **postoje mluvčího** (modality) jsou pro odborný text charakteristické věty oznamovací. Toto tvrzení mé texty potvrzují. Př. *В статье рассматривается феномен писателя Л. Н. Толстого как «символа русской сексуальной мощи». - Článek zkoumá fenomén spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého jako „symbol ruské sexuální síly“.*

2.4 PŘEKLADOVÝ KOMENTÁŘ

Cílem mé bakalářské práce je vytvořit adekvátní překlad daného textu. K tomu je zapotřebí využívat takzvané překladové transformace. Tyto transformace lze určit za jakési postupy, u kterých se jednotky výchozího jazyka sémanticky či formálně transformují, přičemž je zachován obsah a tím vzniká překlad. Překlad tedy lze definovat jako určité změny, při kterých vznikají komunikativně shodné a nové prvky jazyka cílového. (Vysloužilová, Machalová 2013:9)

V odborném textu, který jsem překládala, jsem se setkala s problematikou překladu jmen, názvů děl, reálií. Nejčastěji jsem používala k jejich překladu transformaci slovosledu, záměnu větných členů, multiverbizace, univerbizaci, záměnu gramatické kategorie, nebo rozdělení či sjednocení dvou vět. Následně vysvětlím, čím se jaká transformace vyznačuje a ukážu několik konkrétních příkladů získané z mé práce.

2.4.1 PŘEKLADOVÉ TRANSFORMACE

Tato kapitola se bude zabývat překladem z hlediska teoretického i praktického. V rámci kapitoly budou teoreticky popisovány a následně prakticky předvedeny překladové transformace, které byly u překladu z výchozího do cílového jazyka použity. Daná problematika bude prakticky ukázána na úryvcích textů.

1. Transkripce

Při transkripci dojde k přepisu originálního textu pomocí jeho zvukové formy s pomocí písmen výchozího jazyka. Překládané slovo se tedy přepíše tak, jak ho slyšíme.

- *Татьяна – Taťána*
- *Илья – Ilja*
- *София – Sofia*
- *Тютчев - Tjutčev*

2. Transliterace

U tohoto způsobu překladu dochází k identickému přepisu grafické podoby slova tak, jak je napsáno v jazyce výchozím.

- *Олимп - Olymp*
- *Анна Каренина - Anna Karenina*
- *А. П. Чехов - A. P. Čechov*
- *Василий Позднышов - Vasil Pozdnyšev*
- *Л.Н.Толстой - L. N. Tolstoj*

3. Transplantace

Transplantace je gramatický přenos lexikální jednotky z jednoho grafického systému do druhého. Jedná se o překlad původní podoby slova z jazyka cílového do jazyka výchozího. Transplantace je způsobena různými grafickými systémy, v naší překladatelské praxi nejčastěji díky nesouladu mezi latinskou a cyrilickou abecedou.

Transplantace je typická pro ruský text, nikoliv pro text český. Tudiž se cyrilická abeceda netransplantuje a v našem překladu se tento jev neobjevil.

4. Kalkování

V tomto případě jsou vyvářeny nová slova nebo ustálená slovní spojení v cílovém jazyce pomocí kopírování struktury lexikální jednotky z textu výchozím. Probíhá zde zaměňování morfémů, případně i slov ve slovních spojeních jejich ekvivalenty.

- *самоосвобожденность* - *sebeosvobození*
- *самосознание* - *sebeuvědomění*
- *самореализация* - *seberealizace*
- *сладострастие* – *živočišnost*

5. Záměna gramatické kategorie

V česko-ruském překladu se záměna gramatické kategorie nachází často. Při této transformaci se jedná o změnu gramatické kategorie za jinou, například změna ženského rodu na mužský. Může se jednat o změnu vidu, rodu, čísla, pádu, slovesného času a podobně. (Vysloužilová, Machalová 2013:37) Nejvíce zastoupeny jsou změny rodu, čísla a pádu.

a) замена рода

- *у него сложилось представление* - *Se v něm utvořila představa*
- *культурное явление* - *Kulturní fenomén*
- *Несмотря на большой нравственный авторитет* - *Nehledě na velkou morální autoritu*

b) замена числа

- *с социальной историей* - *se sociálními dějinami*
- *ранний сексуальный опыт* - *rané sexuální zkušenosti*
- *семейный разлад* - *rodinné neshody*
- *нормативные представления о маскулинности* - *normativní představa o maskulinitě*

c) замена падежа

- в историографии США - americká histografie
- в США нет, наверное, ни одной книги – v USA pravděpodobně neexistuje jediná kniha
- жене хотелось видеть – žena chtěla vidět
- под конвенциональной маскулинностью – konvenční maskulinita

d) замена вида

- он жаловался, что не мог закрывать дверь – stěžoval si, že nemůže zavřít dveře
- я редко впадал в этот грех – málokdy jsem do tohoto hříchu upadl

6. Transpozice

Slovnědruhov^á záměna neboli transpozice je záměnou slovních druhů v česko-ruském překladu častou transformací. Patří sem adjektivizace, verbalizace, nominalizace, pronominalizace a další. Záměnu lze prakticky provést u všech slovních druhů.

- Adjektivizace: привычка разврата – zvrhlý zvyk
- Nominalizace: при этом известно его мнение - přitom je znám Tolstého názor
- Adverbizace: по яркости – mimořádně
- Pronominalizace: друг к другу – k sobě

7. Вětněчленскá зáměна

Вětněчленскá зáměна neboli зáměна věтнých членů je také jednou z rozšířených transformací u překladu.

- Идеология – система - Ideologie je systém
- Ее считают - Je považována
- при отсутствии материнской ласки в детстве – chyběla mu mateřská něha v dětství
- Неудивительно – není divu

8. Multiverbizace a univerbizace

V případě multiverbizace dochází k překladu jednoho výrazu slovním spojením.

- психотравма – duševní trauma

V případě univerbizace dochází k ději přesně opačnému, tedy k nahrazování víceslovného pojmenování jednoslovným. Obě tyto transformace se v česko-ruském překladu nachází v hojném počtu. (Vysloužilová, Machalová 2013:11)

- *в детский период жизни – v dětství*
- *Сделай потеху – robav se*
- *читать нотации – roučovat*

9. Záměna gramatického statutu větných konstrukcí

„Jedná se především o záměnu činných konstrukcí trpnými a naopak, nebo o záměnu vět se všeobecným podmětem určitými osobními konstrukcemi“ (Vysloužilová, Machalová, 2011: 11).

- *в статье рассматривается феномен - článek zkoumá fenomém*
- *сексуальность Л. Толстого теоретизируется - sexualita Lva Tolstého je teoretizována*
- *личность писателя рассматривается - autorka článku nahlíží na osobnost spisovatele*

10. Záměna pořádku slov ve větě

„Typickou ruskou slovoslednou konstrukcí, kterou musíme do češtiny přetransformovat, je tzv. interpoziční slovosled neboli obmykání, které se vyskytuje v rámci shodného, ale i neshodného přívlastku“ (Vychodilová 2012).

- *При этом известно его мнение о моральности института проституции. Сложности семейной жизни писателя с С. А. Берс, в том числе и интимной, кроются в отсутствии счастливого сексуального старта и распущенности в юности. - Problémy v Tolstého rodinném a intimním životě s manželkou Sofií Andrejevnou Bersovou se skrývají v nešťastném sexuálním začátku a prostopášnosti mládí.*
- *Свое отношение к этой дискуссии Толстой выразил в «Крейцеровой сонате». - Tolstoj vyjádřil svůj postoj k této diskuzi v Kreutzerově sonátě.*
- *Нетривиальные взгляды писателя - Autorovy netriviální názory*

11. Syntaktická kondenzace a dekondezace

Kondenzaci neboli zhuštění, využíváme při překladu z češtiny do ruštiny. Typickým příkladem zhuštění nejčastěji bývá vyjádřeno pomocí participiální konstrukcí nebo přechodníkem. Lze zde také hovořit o dekondezaci, což je pravý opak kondenzace, takzvané rozvolnění textu u překladu z ruštiny do češtiny. Dekondezaci nejvíce překládáme pomocí hlavní věty, věty vedlejší nebo předložkovou substantivní konstrukcí. (Vysloužilová, Machalová 2011: 10)

Dekondezace:

- *Пришел к необходимости раздельного проживания со своей супругой, посвятив себя служению Богу. - Dospěl k nutnosti odděleného bydlení se svojí ženou a zasvětil svůj život službě Bohu.*
- *Проникая в особенности его частной жизни - Ve snaze proniknout do zvláštností jeho osobního života*
- *как человека, не потрудившегося прочесть - Jako člověka, který se neobtěžoval přečíst*
- *Роснул без матери - Když vyrůstal bez matky*

ZÁVĚR

Tématem této bakalářské práce, která se jmenuje *Komentovaný překlad odborného textu*, byl komentovaný překlad textu literární sféry. Cílem práce bylo vytvořit adekvátní překlad vybraného odborného článku a následné okomentování vyskytujících se překladatelských transformací.

Bakalářská práce byla rozdělena na dvě části. V teoretické (první) části jsme se zabývali funkčními styly. Soustředili jsem se především na odborný funkční styl, na jeho lexikální prostředky. Dále jsme probrali odborné termíny, překlad terminologie a poté gramatické, morfologické a syntaktické prostředky odborného stylu.

V praktické, (druhé) části proběhl překlad daného ruského odborného textu do českého jazyka. Součástí této části byla lexikální, morfologická a analýza. Dále lze nalézneme překladový komentář a překladové transformace. Součástí práce jsou také dvě přílohy – text originální a text překladu.

Teoretická část je dělena do 5 kapitol. První kapitola se věnuje funkčním stylům, zabývá se jejich rozdělením, výskytem, jazykem nebo druhem textu. Styly jsme si rozdělili do pěti skupin, a to na styl hovorový, odborný, publicistický, umělecký a administrativní. Nejvýznamnějším stylem je pro naši práci styl odborný, kterému je věnována kapitola druhá. V této kapitole bylo naším úkolem definovat odborný styl, jeho charakteristiky, formu, funkce, obsah a podobu. Mezi charakteristiky řadíme přesnost, srozumitelnost, úplnost sdělení, logičnost, odbornost, srozumitelnost, ucelenost a další. Také je zde nastíněna problematika funkční ekvivalence. Část třetí pojednává o lexikálních prostředcích odborného stylu, do kterých patří odborné termíny a překlad odborné terminologie. Zde nalezneme dělení termínů, definice, způsoby tvoření termínů a způsoby překladu dané terminologie z pohledu tří odborníků. Ve čtvrté kapitole jsou rozebrány gramatické prostředky odborného stylu, které se dále dělí na prostředky morfologické a syntaktické. Morfologie se zabývá všemi slovními druhy, v syntaxu nalezneme větné členy, kompozici, stereotypnost a rozdíly mezi českým a ruským textem. Poslední kapitola teoretické části naskytne pohled na problematiku překladu odborného stylu.

Druhá část bakalářské práce je, jak je známo, praktická. V této části jsme se soustředili na lexikální, morfologickou a syntaktickou analýzu. Dále proběhl rozbor překladových transformací.

V této druhé části jsme se snažili o adekvátní překlad. Překládání není jednoduchá činnost. Při překladu bylo za potřeby používat slovníky. Byly využívány pouze slovníky internetové –

linge.cz, seznam.cz, translate.google.cz a translator.eu. U některých více komplikovaných slovních spojení, či u složitého výrazu jsme vyhledali pomoc u vedoucí práce.

Praktická část vycházela z původního daného materiálu a vlastního překladu. Využívali jsme poznatky, které jsme získali z kapitol teoretické části. Poté jsme se snažili aplikovat tyto získané znalosti v praxi. Byly uváděny názorné příklady vztahující se k dané problematice.

V praktické části nejprve proběhla analýza lexikální. Lze konstatovat že oba naše texty mají lexikum odpovídající odbornému stylu. V textech jsme našli klišé, zkratky, termíny, opakující se výrazy, slova s neutrálním charakterem. Také jsme narazili na slova zbarvená, tato slova se vždy nacházela v úryvcích přímé řeči.

Dále následovala analýza morfologická, ve které byla vytvořena tabulka, ze které lze vyčíst procentuální zastoupení všech slovních druhů z obou textů. Zjistili jsme, že oba naše texty mají nominální charakter, který odpovídá odbornému stylu. Nejvíce zastoupena byla tudíž podstatná jména. Můžeme dojít k závěru, že všechny slovní druhy odpovídají odbornému stylu. Avšak nalezneme i výjimku, a to citoslovce. Citoslovce by se v odborném stylu neměla nacházet, avšak v našich textech se objevila. Bylo to způsobeno opět přímou řečí, která byla hojně užitá. Dále je třeba podotknout, že u odborného stylu jsou slovesa využívána méně, avšak v našem případě se vyskytovala poměrně hojně.

Poslední analýzou, kterou jsme udělali, byla analýza syntaktická. Opět jsme se setkali s potvrzením, že jsou naše texty odborné, jelikož převládají souvětí. Tato souvětí byla jak krátká, tak i velmi dlouhá.

Velmi důležitou součástí práce byly překladové transformace. Byla zde provedena transkripce, transliterace, transplantace, kalkování, záměna gramatické kategorie (především rodu, čísla, pádu), transpozice. Dále proběhl příklad větněčlenské záměny, multiverbitace a univerbizace. Byly naleznuty příklady záměny gramatického statutu větných konstrukcí, záměny pořádku slov ve větě a dekonverzace. Při zkoumání všech těchto překladových transformací jsme narazili pouze na jeden problém. Našli jsme příklad ke každé transformaci kromě transplantace. Ta je ovšem typická pro ruský text, proto se tento jev v překladu nemohl objevit.

Došli jsme k závěru, že oba naše texty odpovídají odbornému stylu. Odpovídající je stránka lexikální, morfologická i syntaktická. Texty využívají jazyk odborného stylu, plní typické znaky pro daný styl a jsou stereotypní. Výskyt anomálií byl zaznamenán pouze v přímé řeči.

Více náročnou částí byla část praktická, jelikož bylo za potřebí využít teorii v praxi, aplikovat ji a následně vyvézt závěry.

РЕЗЮМЕ

Тема бакалаврской работы - комплексный анализ научного текста в области литературы, истории и гендера. Цель состоит в том, чтобы создать адекватный перевод с переводческими комментариями. Оригинальный текст состоит из 32 абзацев и опубликован в журнале *Gender Studies in the Humanities*.

Работа посвящена мужской сексуальности и гендеру, которые в последнее время стали очень обсуждаемой темой в обществе. Я выбрала эту тему в основном из-за моего личного интереса к Льву Толстому, которого я считаю одной из самых важных фигур в русской и мировой литературе. Еще одна причина, по которой я выбрала эту тему, - это часто встречающийся в современном обществе гендерный вопрос, поэтому она также имеет высокую актуальность.

Настоящая бакалаврская работа состоит из двух основных частей – теоретической и практической. Теоретическая часть разделена на пять глав, практическая часть разделена на четыре главы. Кроме того, в ней имеются и два приложения, а именно – исходный текст и текст перевода.

В первой, теоретической части сначала рассматриваются функциональные стили. Эти стили делятся на пять групп: разговорный, научный, публицистический, художественный и административный. Для каждого из них характерны особые свойства, жанры и форма. Важнейший в нашей работе научный функциональный стиль - самый обширный и детально проанализированный. Охарактеризованы его форма, тексты, специфика, форма и содержание. Характеристики включают точность, ясность, полноту сообщения, логичность, профессионализм, понятность, полноту изложения и другие. Здесь также затрагивается вопрос функциональной эквивалентности. Также представлена классификация научного стиля.

В следующем подразделе рассматриваются лексические средства научного стиля. Охарактеризована лексика, определенная система лексических средств. Выбраны три интересующих меня определения, классификация терминов и способы создания терминов. Авторы этих определений: Přemysl Hauser, Vlasta Straková и Zdeňka Vychodilová. Затем в работе теоретически анализируется научная терминология и ее перевод. Термины можно переводить по-разному, и у каждого эксперта есть свое мнение по этому поводу. Для своей работы я выбрала мнения трех экспертов, которые занимались этим вопросом – Zdeňka Vychodilová, Jan Horecký и Dušan Žváček.

Следующая глава посвящена грамматическим средствам научного стиля, т. е. морфологическим и синтаксическим средствам. Морфология занимается частью речи, поэтому в этой главе рассматриваются существительные, прилагательные, местоимения, числительные, глаголы, наречия, предлоги, союзы, частицы и междометия. Синтаксические средства научного стиля включают композицию, типы предложений, члены предложения (подлежащее, сказуемое, определение, дополнение, определение и др.) и типы предложений (простое предложение, сложное предложение). Последняя глава теоретической части посвящена проблеме перевода научного стиля.

В практической части имеются четыре важнейшие для данной бакалаврской работы главы, которые нам дают лексико-грамматический и транслатологический анализ избранного нами текста в сопоставлении с его переводом. В практической части нашей работы мы стремимся опираться на информацию, приведенную в теоретической части работы, и все наши утверждения и заключения стремимся доказать с помощью конкретных примеров.

Практическая работа направлена на лексический, морфологический и синтаксический анализ текста. Кроме того, комментарий к переводу появится в практической части, где будут перечислены конкретные трансформации перевода.

Лексика переведенного текста соответствует профессиональному стилю. Текст очень однороден, мы находим повторяющиеся выражения (*тема, культура, на рубеже, маскулинность, сексуальность, друг к другу*), штампы (*в статье подразумеваются*), технические термины, типичные термины для лексики (*сексуальность, маскулинность*), сокращения (*XIX - XX вв., Н. Толстой, стр.*) Лексические единицы в большинстве случаев составляют слова с нейтральным характером, но в прямой речи встречаются примеры из работы или дневника, цветные слова (*красавица, ухмылка, конфетки*).

Второй анализ - морфологический. Здесь была создана таблица, в которой перечислены все типы слов и определено процентное соотношение обоих текстов. Мы обнаружили, что наиболее распространенными типами слов являются существительные. Второй по распространенности вид - глаголы. Прилагательные заняли третье место по численности. На четвертом месте - предлоги, на пятом - числа. На шестом месте местоимения, на седьмом наречии, на восьмом месте по встречаемости родовые союзы, на девятом - частицы. Наименее представленные типы слов в обоих текстах - междометия.

Впоследствии было проведено сравнение этих процентных соотношений между русскими и чешскими текстами. Если мы посмотрим на различия между русским и чешским текстом, то обнаружим, что в обоих случаях наиболее частотными были существительные. В чешском тексте было представлено больше глаголов, предлогов и числительных, чем в русском. Напротив, в русском тексте встречалось больше прилагательных и местоимений. Наречия, союзы и частицы представлены в том же порядке в процентах.

В дальнейшем мы анализировали каждую часть речи отдельно. В обоих случаях существительные были наиболее представлены. Наш текст имеет так называемый номинативный характер, что характерно для профессионального стиля. Это означает, что в тексте преобладают существительные (35,4% и 30,2%). Родительный падеж характерен для профессионального стиля, который в изобилии представлен и в нашем случае.

Прилагательные часто встречаются как в оригинальном тексте, так и в переводе. Однако их больше в русском тексте, где они составляют 12,6% текста. В чешском тексте прилагательные составляют 11,1%, т.е. всего на 1,5% меньше. В обоих наших текстах преобладают прилагательные, образованные в первом падеже.

Для местоимений выяснилось, что в чешском переводе очень часто встречается местоимение *которое*, которое употребляется 14 раз. Что касается цифр в тексте, использовались самые основные цифры, которые указывали дату (18.04.1853), год (1891), страницу (18, с. 82) или возраст (48 лет). Появились римские цифры, определившие век (XIX - XX век). В тексте мы также находим неопределенные числа (*не очень много*).

Что касается глаголов, то их много в обоих наших текстах. Мы можем найти переходы, глагольные прилагательные, вспомогательные глаголы. Очень часто встречаются обратимые формы активного и терпеливого, которые заканчиваются -ся (разобранный, расслабленный, стерилизованный, остановленный). Если мы посмотрим на категорию времени, станет очевидно, что настоящее время абсолютно доминирует (přezens). Будущее время встречается очень мало и всего 6 раз. Наиболее часто используемая форма с точки зрения лица - это лицо 3-го единственного числа (Сексуальность Л. Толстого теоретизируется). Типичным вербальным способом профессионального стиля является способ общения, который также преобладает в наших текстах. Если мы посмотрим на словесную форму, то преобладает

несовершенная форма, которая также соответствует данному стилю. То же самое и с вербальным полом, где преобладает страдательный род.

Встречаемость наречий в профессиональном стиле с морфологической точки зрения незначительна, так как с ними не связано никаких проблем и особенностей. Наречия составляют около 7% каждого текста.

Что касается появления союзов, то теоретически было упомянуто, что появление второстепенных предлогов более характерно для профессионального стиля. Однако в нашем тексте много первичных предлогов. Чаще всего это происходит *в / из, с, для, к, для, от, до, между, под, на, до, от*. Из этих предлогов наиболее широко представлен предлог *в*. В тексте меньше вторичных предлогов по сравнению с первичными. Часто это составные предлоги, состоящие из первичного предлога и существительного. Эти составные предлоги появились в тексте: *в течение, с помощью, в соответствии с, результате, несмотря на*.

В обоих текстах мы находим как первичные, так и вторичные соединения. В чешском и русском текстах преобладают первичные союзы. В русском тексте оригинала преобладает первичный союз *и* вместе с союзом *или*. Из второстепенных союзов в тексте идет *когда, поскольку*. В чешском тексте преобладает союз *a*. Здесь мы находим другие союзы слияния: *и, ни, или*.

Частиц больше было найдено в русском тексте. Важную роль здесь играет частица *не*, которая очень часто используется для отрицания глагола. Далее находим укрепляющую частицу *даже*.

Анализ показал, что в используемых морфологических устройствах можно найти как общие, так и различные черты.

Последний проведенный анализ был синтаксическим. И снова мы получили подтверждение того, что наши тексты относятся к научному стилю, поскольку преобладают сложные предложения. Эти предложения были как короткими, так и очень длинными. Синтаксис был в основном сложным, как и в случае с научным стилем. Оба текста были разделены на абзацы, что также соответствует научному стилю.

Переводческие преобразования были очень важной частью работы. Произошла транскрипция (*Татьяна – Taťána*), транслитерация (*Олимп – Olymp*), трансплантация, калькирование (сладострастие – *živočišnost*), смена грамматической категории (особенно рода, числа, падежа и вида), транспозиция. Транспозиция включает, например, адъективизацию, номинализацию, адвербизацию и прономинализацию. Кроме того, здесь обсуждался обмен членами предложения, который также является одной из

широко распространенных трансформаций в переводе. Мультивербизация (психотравма – duševní trauma) и универбизация (в детский период жизни – v dětství) - другие обсуждаемые трансформации перевода. Были обнаружены примеры смешения грамматического статуса конструкций предложений, смешения порядка слов в предложении и деконденсация. При переводе с чешского на русский мы используем конденсацию. Следовательно, в нашем случае этого явления не произошло. Обсуждалась деконденсация.

При рассмотрении всех этих трансформационных преобразований мы столкнулись только с одной проблемой. Мы нашли пример любой трансформации, кроме трансплантации. Однако это типично для русского текста, поэтому в моем переводе это явление не могло появиться.

Мы пришли к выводу, что оба наших текста соответствуют научному стилю. Соответствующие лексические, морфологические и синтаксические аспекты. Тексты написаны на языке научного стиля, соответствуют характерным чертам данного стиля и являются стереотипными. Возникновение аномалий зафиксировано только при прямой речи.

Более сложной частью была практическая часть, поскольку необходимо было использовать теорию на практике и применять ее. Мы использовали интернет-переводчиков для перевода, например, linge.cz, seznam.cz, translate.google.cz а translator.eu. Наши тексты имеют функцию профессионального общения, в то же время они могут иметь функцию обучающего характера.

BIBLIOGRAFIE

Ruská literatura

БИРЮКОВ П. И. Биография Л. Н. Толстого, 3 изд. Т. I–IV, Гос. изд., М. – П., 1922–1923. Т. 1. Ч. 1.

ВОРОБЬЕВА, И.В., ЛУКАШОВА, Т.А. Профессиональная и деловая речь. Часть III. Научная речь. Москва: МИИТ, 2010, 132 s.

ЛЕКАНТ, П. А.: Современный русский язык. Москва: Дрофа, 2002. ISBN 5710761443

FLÍDROVÁ, H., ŽAŽA, S.: Синтаксис русского языка в сопоставлении с чешским. Olomouc. Olomouc. 2005. ISBN 80-244-1104-0

Česká literatura

BALCAR, Milan. *Ruská gramatika v kostce*. 3. dot. 1. vyd. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1997. ISBN 80-7079-138-1.

CSIRIKOVÁ, Marie a Libuše URIEOVÁ. *Odborný překlad v praxi (na rusko-českém materiálu)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, 165 s. ISBN 8086898342.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

ČECHOVÁ, M. a kol. *Současná česká stylistika*. Praha: ISV nakladatelství, 2003

ČEŇKOVÁ, Ivana. *Úvod do teorie tlumočení*. 2., opr. vyd. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, c2008. ISBN 978-80-87218-09-9.

FÍŠER, Zbyněk. *Překlad jako kreativní proces: teorie a praxe funkcionalistického překládání*. Brno: Host, 2009, 320 s. Studium, sv. 28. ISBN 978-80-7294-343-2.

GROMOVÁ, E., HRDLIČKA, M., VILÍMEK, V.: *Antologie teorie odborného překladu*. Ostrava. 2007. ISBN 978-80-7368-383-2

GROMOVÁ, Edita, Milan HRDLIČKA a Vítězslav VILÍMEK. Antologie teorie odborného překladu: (výběr z prací českých a slovenských autorů). 3., aktualiz. a dopl. vyd., Na OU 2. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2010. ISBN isbn978-80-7368-801-1.

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980, s. 35-40

HIRSCHOVÁ, Milada. Syntaktické rozbory. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1997. s. 53. ISBN 80-7067-767-8

HRDLIČKA, M. 2007. Odborný text a jeho translace. In Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů. 2. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7368-801-1

HUBÁČEK, Josef. Učebnice stylistiky pro posluchače pedagogických fakult, studenty učitelství v 1. - 4. ročníku základní školy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987, 219 s.

HUBÁČEK, Jaroslav. *Tvoření slov v češtině*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1996. ISBN 80-7042-441-9.

KNITTLOVÁ, Dagmar, Bronislava GRYGOVÁ a Jitka ZEHNALOVÁ. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, 2010. ISBN isbn978-80-244-2428-6.

KNITTLOVÁ, Dagmar. *Teorie překladu*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 140 s. ISBN 8070674598.

KNITTLOVÁ, D., ROCHOWANSKÁ, I.: Funkční styly v angličtině a češtině. Olomouc. Univerzita Palackého. 1977: Funkční styly v angličtině a češtině

KROBOTOVÁ, Milena. *Úvod do české stylistiky*. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, 2001, 126 s. ISBN 80-244-0315-3.

KUFNEROVÁ, Zlata. *Čtení o překládání*. Jinočany: H&H, 2009, 127 s. ISBN 97-88073190-88-0.

KUFNEROVÁ, Z., POLÁČKOVÁ, M., POVEJŠIL, J., SKOUMALOVÁ, Z., STRAKOVÁ, V.: *Překládání a čeština*. Praha. 1994. ISBN 80-85787-14-8

LEVÝ, J. 1998. *Umění překladu*. 3. vyd. Praha, Ivo Železný. ISBN 80-2373-539-X.

MÜLLEROVÁ, E. *Funkční styly a jejich základní žánry v současné komunikaci*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989.

NEDOMOVÁ, Z. *Funkční stylistika ruského jazyka*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2010.

POŠTOLKOVÁ, Běla. *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*. Praha: Academia, 1984, 124 s.

STRAKOVÁ, Vlasta. *Referujeme rusky: příručka ruského odborného vyjadrování*. Praha: Academia, 1989. ISBN 80-200-0119-0.

TOMÁŠEK, Michal. *Překlad v právní praxi*. 2. dopl. vyd. Praha: Linde, Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví, 2003, 143 s. ISBN 8072014277.

VOBOŘIL, Ladislav. *Praktická cvičení z ruštiny pro filology-překladaře: (výklad a cvičení)*. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4450-5.

VYSLOUŽILOVÁ, Eva a Milena MACHALOVÁ. *Cvičebnice překladu pro rusisty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, **[I. díl], Politika, ekonomika**, 235 s.. Učebnice. ISBN 978-80-244-2854-3.

ŽAŽA, S.: *Ruština a čeština v porovnávacím pohledu*. Brno. 1999. ISBN 802102058X

ŽVÁČEK, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu. [Díl] 1, (Odborný překlad)*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, 51 s. ISBN 807067489X.

Ostatní

MACHALOVÁ, M.: Přednášky z předmětu Jazyková cvičení gramatická 1,2,3,4,5.
KSR/JCGB 1,2,3,4,5. Olomouc

Internetové zdroje:

lingea.cz

seznam.cz

translate.google.cz

translator.eu

Originál výchozího textu:

ПУШКАРЁВА, Н. Л. МУЖСКАЯ СЕКСУАЛЬНОСТЬ И КОНВЕНЦИОНАЛЬНАЯ
МАСКУЛИННОСТЬ В РУССКОЙ ДВОРЯНСКОЙ КУЛЬТУРЕ НА РУБЕЖЕ XIX–
XX ВВ. (НА ПРИМЕРЕ БИОГРАФИИ Л. Н. ТОЛСТОГО). ГЕНДЕРНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В ГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ. 2016, 9, 1-26.

ПŘÍLOHA Č. 1 – ORIGINÁLNÍ TEXT

ГЕНДЕРНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В ГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ GENDER STUDIES IN THE HUMANITIES

МУЖСКАЯ СЕКСУАЛЬНОСТЬ И КОНВЕНЦИОНАЛЬНАЯ МАСКУЛИННОСТЬ В РУССКОЙ ДВОРЯНСКОЙ КУЛЬТУРЕ НА РУБЕЖЕ XIX–XX ВВ. (НА ПРИМЕРЕ БИОГРАФИИ Л. Н. ТОЛСТОГО)

Н. Л. Пушкарёва

статье рассматривается феномен писателя Л. Н. Толстого как «символа русской сексуальной мощи». В историографии США, посвященной русской сексуальной культуре, наиболее типичны ссылки на пример Л. Толстого. Частная интимная жизнь писателя рассматривается на основе его дневников, художественных произведений и оценок современников. Данная реконструкция является уникальным материалом для понимания моральных, этических и других социальных норм в процессе формирования маскулинности в российской дворянской культуре на рубеже XIX–XX веков. Сексуальность Л. Толстого теоретизируется в связи с социальной историей. Личность писателя рассматривается как образцовая мужская субъективность. Под конвенциональной маскулинностью в статье подразумеваются нормативные представления о маскулинности, сложившиеся в обществе и сознании отдельной личности. На основе его-документов, сохранившихся в наследии писателя, складывается его образ как носителя типичной для того времени агрессивной маскулинности. Из-за ранней психологической травмы в детский период жизни Толстого у него сложилось представление о боготворении в женщине материнского начала и отвращения к сексуальному в женщине-матери. Позднее эти идеи нашли отражение в его литературных произведениях, особенно в «Крейцеровой сонате». Ответственность за ранний сексуальный опыт и беспорядочную половую жизнь в юности писатель переносит на женщин. При этом известно его мнение о моральности института проституции. Сложности семейной жизни писателя с С. А. Берс, в том числе и интимной, кроются в отсутствии счастливого сексуального старта и распушенности в юности. Семейный разлад в конце 1880-х годов совпал с религиозными исканиями писателя и бурными дискуссиями в российском обществе по половому вопросу. Свое

отношение к этой дискуссии Толстой выразил в «Крейцеровой сонате» (1891). И в личной жизни уже в 1890 году писатель пришел к необходимости отдельного проживания со своей супругой, посвятив себя служению Богу. После смерти писателя в 1910 году вдова сохранила все его наследие, включая личные дневники, которые раскрывали его интимную, в том числе и сексуальную сторону жизни Льва Толстого.

Ключевые слова: конвенциональная маскулинность, мужская сексуальность, Л. Н. Толстой, биография Л. Н. Толстого, русская дворянская культура.

Для цитирования: Пушкарёва Н. Л. Мужская сексуальность и конвенциональная маскулинность в русской дворянской культуре на рубеже XIX–XX вв. (на примере биографии Л. Н. Толстого) // Запад – Восток. 2016. № 9. С. 126–137.

Для многих читателей желание проникнуть в интимную сферу жизни великих скрывает попытку сбежать от серой повседневности, приобщиться к высокому, элитарному, и тем оправдать свои страсти, обнаружив схожее у тех, кто на Олимпе¹. Многочисленные слухи и анекдоты о жизни Л. Н. Толстого и его семье не перестают появляться на страницах газет, имя писателя постоянно мелькает в современных блогах, «живых журналах», в телепередачах, очевидно доказывая, что он остался навсегда и для всех символом русской сексуальной мощи. В США нет, наверное, ни одной книги об особенностях русской сексуальной культуры, в которой бы не упоминалось имя великого писателя, да и сами названия – вроде знаменитого бестселлера Даниэля Ранкур-Лаферьера «Толстой на кушетке. Женоненавистничество, мазохизм и “отсутствующая мать”» – говорят сами за себя. Нетривиальные взгляды писателя на сексуальную сферу по-прежнему являются предметом живых обсуждений, хотя со времени его смерти скоро минет 200 лет. Л. Н. Толстой – исключительное по яркости культурное явление. Проникая в особенности его частной жизни (а они очень подробно сохранились в его дневниках), мы ищем и постигаем типичное, выясняя скрытые, но устойчивые законы репродуктивного поведения россиян его социального слоя на рубеже XIX–XX вв.

данной статье ставится задача проследить социализацию подростка, жизнь мужчины и складывание психотипа образованного русского представителя высшего сословия, мечущегося между собственными желаниями и условностями, конвенциями, сформулированными и заданными обществом и сословием. Будем исходить из того, что маскулинность как дескриптивная (описательная) категория означает совокупность поведенческих и психических черт, свойств и особенностей, объективно присущих мужчинам в любом обществе, в данном случае – в российском, модернизирующемся социуме на рубеже XIX–XX вв. [9]. Частная жизнь выдающихся людей – нередко не самая удачная, интересная и красивая страница их судеб, однако она – важнейший материал, нужный для понимания представлений о «разрешенном» и «запрещенном», выработанных религией, социальными нормами, медициной, а также самими великими личностями прошлого по мере их личностного становления, потому и сексуальность может быть теоретизирована только в связи с историей социального порядка. «Образцовую» мужскую субъективность (которую нам являет личность Л. Н. Толстого) невозможно мыслить в отрыве от идеологии, которая конструирует нормативность этой мужской субъективности и предписывает не отклоняться от свода этих неписаных правил. Идеология – система дискурсивных концепций и категорий, с помощью которых люди понимают, оценивают, переживают сложившееся у них представление о реальных условиях своего существования. Такой подход к идеологии позволяет реконструировать доминирующие в обществе представления, поскольку идеология выводится из политического контекста и переводится в контекст массового дискурса [19].

Нормативные представления о маскулинности – или *конвенциональная маскулинность* – формируются на основе «преобладающей установки» (dominant fiction) [21]. Ее считают ключевым конструктом идеологической реальности (поскольку пол постоянно, имплицитно присутствует в повседневном сознании); она выступает посредником между отдельной личностью (субъектом) и социумом, поддерживая и конструируя сексуальные различия [18, с. 82].

Поддержано ПФИ РАН «Историческая память и российская идентичность» и РГНФ (грант 16-01-00136).

данной статье рассматривается его-документальный материал, связанный с личностью великого писателя, и ставится задача рассмотреть особенности самосознания, самоощущений и самореализации Л. Н. Толстого как носителя типической для того времени агрессивной маскулинности. Представления о должном и возможность нарушения или поддержания конвенциональных условностей стали для Л. Н. Толстого не столько орудием самоосвобождения, сколько личной дисциплины, которая по мере развития личности писателя укреплялась и которую ему захотелось (с годами) навязать всему обществу. Несмотря на большой нравственный авторитет писателя, современники категорически не согласились с ним. А. П. Чехов, в частности, отметил, что суждения Толстого на тему сексуальной жизни и должного в ней избобличают его «как человека, не потрудившегося прочесть хотя бы две-три книжки, написанные специалистами» [1, с. 137]. Возможно, это, действительно, так и было.

Напомним раннее детство писателя. Трагически рано, в двухлетнем возрасте, лишившись матери, Л. Н. Толстой навсегда сделал объектом боготворения в женщине материнское начало, раз и навсегда обозначив для себя, что все, что касается сексуального, – грязно, пошло, «похотно». Психологи видят в истории детской психотравмы писателя (он всю жизнь «злился» на мать из-за того, что – по словам родных и прислуги – мать ни разу не приложила его к своей груди, немедленно отдав кормилицам, да еще и «покинула» его – умерла столь рано, что он не запомнил черт ее лица) причину его косвенного гнева в отношении всех женщин. Особенное его раздражение вызывали те, кто и не помышлял о материнской самореализации. Свой яростный протест против таких «праздных» женщин он вложил в уста главного героя «Крейцеровой сонаты» Василия Позднышева, который подробно описывал чувство отвращения, охватывавшее его при мысли о коитусе с женой

период, когда она кормила грудью. Явно осуждая тех матерей, которые и не пытались в такие периоды ограничить проявления своей сексуальности

(Позднышев, напомним, убил неверную супругу, «позабыв», что она – мать пятерых его детей), писатель открыто выражал враждебное отношение ко всем «бесстыдным, заведомо развратным» женщинам, которые не выказывали постоянной радости от возможности вынашивать, рожать и кормить грудью своих детей. В то же время – устами все того же Позднышева – писатель «признавал за собой несомненное, полное право над ее [жены – *Н. П.*] телом, как будто это было мое тело, и вместе с тем чувствовал, что... владеть этим телом не могу, и что она может распоряжаться им, как хочет...».

Росший без матери, без столь важных для растущего мальчика материнских прикосновений, Л. Н. Толстой испытал проявления ранней чувственности, осознанные им как «что-то не то», в весьма раннем детстве. Они оставили у него неизгладимое воспоминание, дав основание для его своеобразной, инфантилизованной, «философии секса» на всю жизнь. «Первая, самая сильная» любовь лирического героя к Сонечке Калошиной, описанная в «Детстве», имеет много общего с действительной детской историей маленького Левушки, поведанной им впоследствии, в 1903 году, в письме к П. И. Бирюкову: «Выражалось это чувство вот как: мы, в особенности я с Митенькой и девочками, садились под стулья, как можно теснее друг к другу ... и говорили, что мы – «муравейные братья», и при этом испытывали особенную нежность друг к другу. Иногда эта нежность переходила

ласку гладить друг друга, прижиматься друг к другу, но это было редко, и мы сами чувствовали, что это не то, и тотчас же останавливались» [2; 3]. Этот, как сам определял его будущий писатель, «чудесный, в особенности в сравнении

последующим, невинный, радостный, поэтический период с детства до 14 лет» – сменил второй, «ужасный 20-летний период».

Интимные переживания Толстого в дни его юности и молодости, которые он в записях января 1903 года («Воспоминания») назовет годами «грубой распущенности, служения честолюбию, тщеславию и, главное, похоти» нашли

отражение в дневниках, которые он вел с 14 до 34 лет. Период от первых подростковых влюбленностей до времени его женитьбы в 1862 г. как раз и составил 20 лет. Эти дневники и письма его «прежней, холостой жизни» 1848–1862 гг., как и вторая часть трилогии «Детство. Отрочество. Юность», позволяют в буквально смысле увидеть процесс взросления талантливого и эмоционального подростка.

Переламывая негласную традицию не писать о том, что молодой человек до женитьбы иницируется (используем слова писателя, вложенные опятьтаки в уста героя «Крейцеровой сонаты») «посещением домов», «ни слова... о горничных, кухарках, чужих женах», о распутстве, «которое наполняет половину жизни наших городов и деревень», писатель признавался: «Одно сильное чувство, похожее на любовь, я испытал только, когда мне было 13 или 14 лет; но мне [не] хочется верить, чтобы это была любовь; потому что предмет была толстая горничная (правда, очень хорошенькое личико), притом же от 13 до 15 лет – время самое безалаберное для мальчика (отрочество): не знаешь, на что кинуться, и сладострастие в эту пору действует с необыкновенною силою» (29.11.1851). В другом позднем автобиографическом по характеру тексте («Записках сумасшедшего») он подчеркнул, насколько точно запомнил возраст: «Но с четырнадцати лет, с тех пор как проснулась во мне половая страсть, я отдался пороку. Как все мы, воспитанные на жирной излишней пище, изнеженные, без физического труда и со всеми возможными соблазнами для воспаления чувственности, и в среде таких же испорченных детей, мальчики моего возраста научили меня пороку. Я стал знать женщин... В одной из наших горничных я перестал видеть слугу женского полу, а стал видеть женщину, от которой могли зависеть мое спокойствие и счастье...» [17].

Именно в этом возрасте, полагал будущий писатель, «тело побеждает и наносит первую глубокую рану». Имя той горничной, как теперь известно, было Маша, Маша Брускова, и выросший сын ее впоследствии просил у Л. Н. Толстого денежного пособия, мотивируя свою просьбу тем, что он «сын той самой Маши, что изображена в «Отрочестве». Победенный страданиями пробуждающегося

тела, подросток смотрел на них (как он позже записал, но, вполне вероятно, это размышления зрелого человека) как «на тяжелую повинность тела», а «не как на наслаждение», и опрометчиво пометил в скобках: «Я редко впадал в этот грех». Однако в реальности «впадение в грех» было все же нередким, если в 19 лет «тяжелая повинность тела» привела писателя прямиком в больницу, и в дневнике 1847 г. он записал: «Мелочи могут привести к серьезным последствиям. Беспорядочная жизнь, которую принимают за следствие молодости, если ничто иное как следствие раннего разврата души» [4].

Оказавшись после больницы в своем имении, он постоянно ставил перед собой задачу «не иметь ни одной женщины», но при этом оговаривался: «исключая некоторых случаев, которых не буду искать, но не буду и упускать». О каждом из них он скрупулезно записывал в дневниках, часто с подробностями – как он сам считал, «себе в наказание»: «Мучает меня сладострастие – не столько сладострастие, сколько сила привычки... Не смог удержаться, подал знак чему-то розовому, которое в отдалении казалось мне очень хорошим, и отворил сзади дверь, она

пришла... Чувство долга и отвращение говорили против, похоть и совесть говорили за. Последние одолели...» (17.04.1851).

Пытаясь оказать сопротивление пробудившейся чувственности, Толстой искал, на кого можно было бы свалить вину за нее, – и таковые объекты находил. По его записям в дневниках легко проследить, что обвинение падает на «девок» – горничных, крепостных, от расположенности которых к интимному общению с барчуком зависело выполнение или невыполнение той самой задачи «иметь» или «не иметь» интимных отношений: «О срам! Ходил стучаться под окна К. К. счастьем моему, она меня не пустила» (5.04.1852); «Ходил стучаться к К., но, к моему счастьем, мне помешал прохожий» (11.04.1852); «Благодарю Бога за стыдливость, которую он дал мне; она спасает меня от разврата» (31.05.1852); «Девки сбили меня с толку!» (23.06.1853); «Упрекаю себя за лень и в последний

раз. Ежели завтра я ничего не сделаю, я застрелюсь. Еще упрекаю за непростительную нерешительность с девками» (1.08.1854).

Мораль торжествовала лишь тогда, когда задуманное почему-то срывалось. Кроме того, любой читатель писем Л. Н. Толстого не может отрешиться от чувства, что будущий писатель постоянно лицемерил сам с собою. Не к зрелым годам,

с самой что ни на есть юности он отличался странным резонерством и морализаторством, отмеченным и некоторыми его корреспондентами (так, молоденькая соседка по имению Валерия Арсеньева, на которую поначалу родственники Льва имели некоторые виды в смысле женитьбы, прямо попрекала его в письме 12.12.1856, что он «только и умеет, что читать нотации»). Между тем, девушка, к женитьбе на которой подталкивали будущего писателя, его не слишком волновала: «Беда, что она без костей и без огня, – сетовал он, – точно лапша. А добрая, и улыбка есть – болезненно покорная».

Те самые 1850-е годы в биографии писателя оказались тесно связанными с Кавказом, куда он был направлен служить и где записал (уже как воспоминания) все приведенное выше. О том, что «удовлетворение половой потребности» оказалось у Толстого в то время внесенным в список дел наравне с литературными заданиями и практическими работами, трудно прочесть без улыбки. Молодой пассонарий даже мотивировал этот свой статус: по его словам, «насильственное воздержание мешает занятиям», а «греха мало», «ибо сами... девки мешают» (29.06.1853): «Весна сильно действует на меня. Каждая голая женская нога, кажется, принадлежит красавице» (18.04.1853).

Десятки лет спустя, он, по воспоминаниям М. Горького, как-то спросил А. П. Чехова: «Вы сильно распутничали в юности?» – и на смятенную ухмылку собеседника, «глядя в море, признался: «Я был неутомимый...» – и «произнес соленое мужицкое слово» [5, с. 20, 60]. Настаивая на необходимости утоления телесной «жажды», 25-летний подпоручик Толстой уверенно пришел к выводу о том, что проституция – «моральна». «Распутные женщины», счел он, «наравне с

повивальными бабками, няньками, экономками», вполне могут носить «почетное звание тех, кто обеспечивает добродетель у домашнего очага». «Этот класс женщин необходим для семьи при теперешних усложненных формах жизни» – подтвердил он позже, 19 марта 1870 г. в одном из частных писем [13].

Так или иначе, но из осажденного Севастополя (началась Крымская война) молодой писатель уехал в ноябре 1855, полный чувственных вожелений: «Это уже не темперамент, а привычка разврата. Похоть ужасная, доходящая до физической болезни» (21.04.1856). Светская жизнь конца 1850-х увлекла его, он искал новых

ощущений – но уже в «своем» кругу, поэтому в списке его увлечений оказались Е. Ф. Тютчева («холодна, мелка, аристократична; привыкла печь моральные конфетки, а я вожусь с землей, с навозом»), П. С. Щербатова, А. Н. Чичерина, Е. И. Менгден, Е. В. и А. В. Львова (о последней он записал: «Поднялось, но не с такой силой») – но ни в ком не находил идеала: «Что это ради Бога? Что я за урод такой? Видно, у меня не достает чего-то?» – спрашивал он сам себя, но ответа не находил. В сугубо мужских компаниях он предпочитал поминать женщин грубой бранью (правда, собеседники из образованного сословия считали, говоря словами все того же М. Горького, что «слова, исходя из мохнатых уст его, звучали просто, обыкновенно, теряя где-то свою солдатскую грубость и грязь»). При этом любое упоминание о *женском вопросе*, живо обсуждавшемся тогда в печати всей мыслящей столичной интеллигенцией, вызывало у него раздражение. В 1856 году на собрании петербургских литераторов писатель с негодованием отозвался

Жорж Санд, заявив, что ее блудных душою героинь следовало бы привязать к телеге и с позором провести по улицам Петербурга [16].

«Жениться надо, жениться в нынешнем году или никогда», – поставил он диагноз своей меланхолии, записав это в дневнике от 1 января 1859. Но лишь в августе 1862 ему случилось быть приглашенным на званый обед в семью Берс, в которой он заметил одну из юных сестер – Софью, чье детское прозвище Фуфёла

нежданно показалось ему милым («Что ежели это желание любви, а не любовь? Ребенок! Похоже...») – размышлял он 23.08.1862). Но сомнения были не в его характере. Решение 34-летний писатель принял по-военному быстро. Не прошло и месяца с той встречи, как 16 сентября он сделал предложение 18-летней Софье Андреевне Берс. 23 сентября 1862 г. сыграли свадьбу. С Софьей Андреевной (в замужестве Толстой) ему оказалось суждено прожить почти полвека – до 1909 года, 48 лет. Из этих 48 лет, по дневниковым признаниям писателя, «не изменяя», тридцать три последних года он мечтал от нее сбежать, но реализовал свою мечту лишь перед самой смертью, в возрасте 82 лет, покинув ночью дом и уйдя на станцию Астапово.

в начале своей жизни после свадьбы Л. Н. Толстой писал, что в сентябре 1862 года начался «18-летний период от женитьбы до моего духовного рождения можно бы назвать нравственным... Все эти 18 лет я жил нравственной, честной семейной жизнью, не предаваясь никаким осуждаемым общественным мнением порокам...». Л. Н. Толстой, имевший к своим 34 годам не слишком длинный «донжуанский список», похоже, так и не смог познать радость взаимного влечения, не потому ли он был склонен считать первый – медовый – месяц «самым тяжелым и унижительным временем жизни» с женой. Вполне в соответствии с воспитательными установками той эпохи, он был уверен, что в это время его мужская страсть не зажигала, а лишь оскверняла душу и тело невинного создания. Весьма странное для опытного мужчины восприятие полового акта как «убийства» женщины («Чувственность и убийство. Да, сударь!» – именно так рассуждает один из его героев) нашло отображение в словах и поступках многих литературных персонажей, созданных писателем. Среди них, например, образ Пьера Безухова, у которого мысль о сексе с Элен вызывала чувство вины. Другой и самый выразительный пример – герой «Крейцеровой сонаты» Василий Позднышев, который считал орган своего интимного возбуждения орудием разрушения, которое «коржит изнутри женское тело».

Подобный строй мыслей не мог не оставить следа на характере отношений между Л. Н. и С. А. Толстыми. При отсутствии материнской ласки в детстве, искаженном

религиозными установками воспитания, отсутствии счастливого сексуального «старта» в юности писатель был не лучшим советником для молоденькой жены. И при таком отношении к сексуальности со стороны более опытного брачного партнера, которым был Л. Н. Толстой, трудно было ожидать, что Софье в начальный период их супружества что-то будет в радость. Неудивительно, что она беспрестанно обвиняла мужа в развращенности.

Л. Н. Толстой, как и его лирический двойник из романа «Анна Каренина» Константин Левин, отдавший – «не без внутренней борьбы» – своей жене Кити дневник с записями о прежней, холостяцкой жизни, поступил аналогичным образом с женой, Софьей Андреевной. Дневник познакомил ее со всеми интимными подробностями встреч мужа с прежними юными особами. Это заставило ревновать

к прошлому мужа, к тому, что он до встречи с нею любил, чем увлекался, чему переживал – и все это отнюдь не в мечтах (как она), не в воображении, а увлекался всерьез «женщинами – живыми, хорошенькими, с чертами лиц, которыми он любовался» (дневник был начат Софьей Андреевной на 16-й день после свадьбы, запись 18.10.1862). Как раз в это время, через месяц после свадьбы, она первый раз забеременела, так и не узнав радости от физической близости с мужем. «Так противны все физические проявления!» – записала С. А. в дневнике 09.10.1862, и полгода спустя вторила: «Лева все больше от меня отвлекается. У него играет большую роль физическая сторона любви. Это ужасно; у меня – никакой, напротив» (29.04.1863).

том, что чувственная сторона жизни продолжала в то время играть огромную роль в жизни великого писателя, говорят не только брезгливые ремарки его молодой жены, но и воспоминания его близких. Его сын Алексей, выпустивший

в 1924 г. воспоминания («Правда о моем отце») записал: «Он не был свободен от этой, самой ужасной из страстей, ни в юности, ни позже, во время своей семейной жизни» [11].

Что касается Софьи Андреевны, то она как раз была «свободна» от этой «самой ужасной из страстей» в силу нескончаемых беременностей и родов. Сергей (1863), Татьяна (1864), Илья (1866), Мария (1871), далее последовали умершие в младенчестве Петр (1872) и Николай (1875) – и всем им нужно было дарить время, силы.

К началу 1870-х гг. писатель стал все чаще ощущать угнетенное состояние, разочарование. Мучительные сомнения, «правильно» ли он живет, заставляли искать обоснования чувственности близости, которые всегда должны были, с его точки зрения, представлять лишь как средство (рождение детей) и никогда как самоцель. Эти воззрения на сексуальность, сильно замешанные на православной этической концепции, лишили его жену радостей интимной жизни и подарили ей лишь вечные муки постоянного вынашивания детей, страхов перед родами, а также заботы о здоровье рожденных ею. Между тем Л. Н. Толстой не забывал приговаривать: «Рад, что ты беременна, это – по-божески. А то мне что-то было неприятно...» (1871) [10].

Он чувствовал свое одиночество в семье, впервые записал это ощущение в 1876 г., затем пытался все чаще размышлять о том, как «найти жену в ней же», но супруги все более душевно и телесно отдалялись друг от друга. Пережив период частых родов и просто повзрослев, к своим 30-ти с лишним годам Софья Андреевна была готова наконец поженски расцвести – но муж, приближавшийся к 50-летнему рубежу, уже миновал возраст неумных телесных радостей и искал обоснование успокоению и удовлетворению тихим семейным счастьем. Но его – где бы ни жила семья, в Москве ли, в яснополянском имении, – как раз не было!

Семейный разлад стал очевидным и непреодолимым после 1880 года. Он совпал с активными религиозными исканиями писателя. «Сожитие с чужой по

духу женщиной, т. е. с ней, – ужасно гадко», – выразил писатель в дневнике свои чувства

Софье Андреевне 19.07.1884 г., продолжая в то же время замечать в себе и «похоть мерзкую», и «сладострастный соблазн», которые желал подавить. Он искал и не мог найти того «лучшего», что могло бы быть признанным совершенно и абсолютно нравственным: «Эка, скверно! Сделай себе потеху даже с женой – и ей, и себе скверно. Оскопись, как Ориген, – скверно. Мучься всю жизнь воздержанием и похотливостью, – скверно. Все скверно и все страдания...» (24.07.1885).

Размышления писателя совпали по времени с бурными общественными дискуссиями о «половом вопросе» [15]. Свой ответ на него он дал своими известнейшими произведениями, созданными в это время: «Дьяволом», «Отцом Сергием» и «Воскресением» и особенно – «Крейцеровой сонатой». Эта повесть Л. Н. Толстого в течение двух лет, пока решался вопрос о том, допустить ли ее к печати, читалась и толковалась сначала на вечерах в частных домах, а впоследствии, после издания в 1891 г., на страницах газет и журналов, да и в его собственной семье. Осуждая сексуальные отношения, писатель пытался доказать, что они (это кажется очень созвучным современным феминисткам, поэтому они часто и с удовольствием трактуют толстовские тексты) сводятся к борьбе за власть, к стремлению подчинить себе волю другого [14]. Именно поэтому брак, с точки зрения Л. Н. Толстого, не богоугоден, заключение брачных уз – всегда «падение», проявление «животного»: «Из страстей самая сильная злая и упорная – половая, плотская любовь» («Крейцера соната», 1889, гл. XI).

Близился момент признания писателем «прекрасности» одного только полового воздержания и сознательного отказа от чувственных наслаждений: близость между супругами в идеале, сформулированном к тому времени писателем, он призвал заменить нежными отношениями «брата» и «сестры»: «Предполагается в теории, что любовь есть нечто идеальное, возвышенное, а на практике любовь есть ведь нечто мерзкое, свиное, про которое и говорить, и вспоминать мерзко и стыдно. Духовное сродство! Единство идеалов! В таком

случае, незачем спать вместе (простите за грубость)...» («Крейцерова соната», 1889, гл. II).

Писатель все чаще приходил к мысли о том, что достаточно освободить любовь от секса – и проблема будет решена. В пассаже, который Толстой вычеркнул из третьего наброска «Крейцеровой сонаты», Василий Позднышев говорил: «Такая любовь, эгоистическая и чувственная, это не любовь, а злоба, ненависть!». Так считал и сам писатель: стоит возвышенной влюбленности хотя бы немного окраситься в чувственные тона – и любовь становится своей противоположностью, ненавистью. В своем июньском дневнике 1884 г. писатель впервые пришел к выводу о необходимости прекращения супружеских отношений с Софьей Андреевной (отметим, однако, что ему было в тот момент около 60 лет), но и в 1889 г. (когда как раз была закончена «Крейцерова соната») они все еще, по крайней мере время от времени, продолжались, писатель мучался размышлениями: «Что как родится ребенок? Как будет стыдно, особенно перед детьми. Они *сочтут*, когда было... Стыдно, грустно...» (06.08.1889).

Наложив на себя моральный запрет, уже немолодой, но по-прежнему полный жизненных (в том числе и сексуальных) сил писатель пришел к 1890 г. к необходимости

семейного раздела. Весьма эгоистично пытаясь выстроить для себя идеальную модель будущей жизни отдельно от жены, он настаивал на немедленном разделе имущества и освобождении от обязательств перед семьей: «Хочется подвига. Хочется остаток жизни отдать на служение Богу...» (22.12.1893); «Навсегда избавиться от этого бегания по крышам и *мяукания*...» (22.05.1897); «Как индусы под 60 уходят в лес, всякому старому религиозному человеку хочется последние годы своей жизни посвятить Богу» (1897).

отличие от мужа, Софья Андреевна Толстая никаких подвигов самоотречения не желала, поскольку ее долголетняя жизнь с таким человеком уже была подвигом [12]. Постепенно она стала в имени полновластной хозяйкой, контролировавшей все, вплоть до часов работы мужа. Он жаловался, что не мог закрывать дверь

кабинет, чтобы сосредоточиться, – жене хотелось видеть, чем он занимается. Жаловался в письмах, но не протестовал, соглашался с этим образом жизни, поскольку считал его – с точки зрения именно половой морали – нравственным. Любила ли Софья Андреевна мужа? Многие, говорящие да, доказывают это,

том числе, тем, что она не могла заснуть, не прочтя все, написанное великим писателем за день. Утверждающие нет считают (на основании дневников писателя и его жены – скорее бывших средством их общения друг с другом, чем сокровищницами интимно-личных переживаний), что она каждодневно унижала мужа, сопровождая это истериками и даже имитацией самоубийства.

И все же не стоит забывать: при отсутствии, как выражался Л. Н. Толстой, «внешнего согласия в верованиях», супруги продолжали жить вместе – и как раз по настоянию Софьи Андреевны – практически до самой смерти писателя. М. Горький

вспоминал свой разговор с писателем, в котором Л. Н. Толстой выразился с мужчицкой прямолинейностью: «Не та баба опасна, которая держит за ..., а которая – за душу!» [7]. Похоже, что избранная им в жены 18-летняя девочка принадлежала именно ко второму типу.

Когда в 1908 году Л. Н. Толстой услышал стихотворение Ф. И. Тютчева «Последняя любовь», то не одобрил его («В нем самое низменное чувство представляется возвышенным»). «Вот! – заметила, по словам Н. А. Стаховича, Софья Андреевна. – Я всегда говорила, что он любви не понимает и никого никогда не любил. Каково же мне было прожить с ним 46 лет. Самое лучшее в жизни есть любовь, не будь любви, я бы давно повесилась с тоски. Ничего нет дурного, а дурно то, когда возвеличивают» [6, с. 90]. Кроме одиночества и ответственности за семью и детей в своем настоящем, Софье как жене писателя пришлось пережить страшный суд истории. На том суде многие так и не простили ей страданий мужа, не поняли, что она выстрадала многими годами жизни рядом с этой нарциссической личностью, полной «любви-вражды» к самому себе и психологических комплексов на сексуальной почве. Писатель скончался в 1910

году в возрасте 82 лет. Софья Андреевна пережила супруга на девять лет. Именно благодаря ей сохранились многие вещи из дома, которые теперь можно видеть в доме-музее писателя в Хамовниках, а также дневники, на основании которых написана эта статья.

Список использованных источников

1. А. П. Чехов – А. А. Плещееву 15 февраля 1890 г. Цит. по: Кон И. С. Сексуальная культура в России. Клубничка на березке. М., 2005.
2. Бирюков П. И. Биография Л. Н. Толстого, 3 изд. Т. I–IV, Гос. изд., М. – П., 1922–1923. Т. 1. Ч. 1. URL: www.levtolstoy.org.ru/lib/sb/book/1896/page/50 (дата обращения: 1.10.2015).
3. Бирюков П. И. Лев Николаевич Толстой. (Биография). М.: Посредник, 1906–1908. Т. I–II.
4. Велигжанина А. Вся жизнь Лев Толстой боролся с похотью // Комсомольская правда. 6.04.2006.
5. Горький М. Воспоминания о Льве Николаевича Толстом. Берлин: Изд-во И. П. Ладыжникова, 1921.
6. Гусев Н. Н. Два года с Л. Н. Толстым. 2-е изд. М., 1973.
7. Искандер Ф. Эссе и публицистика. Размышления писателя. URL: http://lib.ru/FISKANDER/isk_publ.txt (дата обращения: 12.09.2014).
8. Кон И. С. Мальчик – отец мужчины. М.: Время, 2009.
9. Кон И. С. Мужчина в меняющемся мире. М.: Время, 2009.
10. Мицюк Н. Конструируя «идеальную мать»: концепции материнства в российском обществе начала XX века // Журнал исследований социальной политики. 2015. № 1. С. 21–33.

11. Мицюк Н. А. Средства контрацепции в повседневной жизни дворянок на рубеже XIX–XX веков // Вестник Тверского государственного университета. Серия: История. 2014. Вып. 14. № 2. С. 49–68.

12. Мицюк Н. А. Типы российских дворянок начала XX века по отношению к собственной фертильности и материнству // Женщины в российском обществе. 2014. № 2. С. 17–29.

13. Новый сборник писем Л. Н. Толстого / собр. П. А. Сергеенко, под ред. А. Е. Грузинского. М., 1912.

14. Пушкарева Н. Л. «А се грехи злые, смертные». Русская семейная и сексуальная культура глазами историков, этнографов, литераторов, фольклористов, правоведов и богословов XIX – начала XX века: в 3 кн. М.: Ладомир, 2004. Вып. 2. Кн. 2.

15. Пушкарева Н. Л. Экштут С. А. “Cherchez la femme!” (Дневники А. Н. Вульфа как источник по истории русской эротической культуры начала XIX в.) // А се грехи злые, смертные... Любовь, эротика и сексуальная этика в доиндустриальной России (X – первая половина XIX в.) / отв. ред. Н. Л. Пушкарёва. М., 1999. С. 681–71.

16. Ранкур-Лаферьер Д. Крейцера соната. «Клейнианский анализ толстовского неприятия секса»: доклад на пленарном заседании // Психоанализ, литература, искусство: 15-я международная конференция. Санкт-Петербург, 4 июня 1998-го года. URL: http://www.symboldrama.ru/lyb/Statyi/Rankur-Laferer_Kreyc_sonata.htm (дата обращения: 17.09.2014).

17. Толстой Л. Н. Записки сумасшедшего (1887). URL: <http://www.sky.od.ua/~serg2004/40.html> (дата обращения: 19.05.2014).

18. Трубина Е. Г. «В форме себя держать!»: Социальные симптомы и экзистенциальные тупики мужской биографии // Ушакин С. А. О муже(N)ственности. М., 2002.

19. Althusser L. Ideology interpellates individuals as subjects // Identity: A Reader / Ed. P. du Gay at al. London, 2000. P. 31–38.

20. Rancour-Laferriere Daniel. Tolstoy on the Couch: Misogyny, Masohism and the Absent Mother. N. Y. New York University press, 1998.

21. Silverman K. Male Subjectivity at the Margins. London, 1992. P. 16.

Поступила 11.06.2016; принята к публикации 12.07.2016

Пушкарёва Наталья Львовна, доктор исторических наук, профессор, руководитель Центра этногендерных исследований Института этнологии и антропологии РАН, Россия, г. Москва, pushkarev@mail.ru

PŘÍLOHA Č. 2 – PŘEKLAD TEXTU

MUŽSKÁ SEXUALITA A KONVENČNÍ MASKULINITA V RUSKÉ ŠLECHTICKÉ KULTUŘE NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ (NA PŘÍKLADU ŽIVOTOPISU LVA NIKOLAJEVIČE TOLSTÉHO)

N. L. Puškareva

Článek zkoumá fenomén spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého jako „symbol ruské sexuální síly“. Americká historiografie věnována ruské sexuální kultuře nejvíce zkoumá vzor Lva Tolstého. Osobní a intimní život spisovatele je posuzován na základě jeho deníků, uměleckých děl a hodnocení současníků. Tato rekonstrukce je jedinečným materiálem pro pochopení morálních, etických a dalších sociálních norem v průběhu formování maskulinity v ruské šlechtické kultuře na přelomu 19. a 20. století. Sexualita Lva Tolstého je teoretizována v souvislosti se sociálními dějinami. Autorka článku nahlíží na osobnost spisovatele jako na vzor mužské subjektivity. Konvenční maskulinita je v článku chápána jako normativní představa o mužnosti, které se utvořily ve společnosti a v povědomí jedince. Na základě ego-dokumentů zachovaných v literárním dědictví spisovatele vzniká jeho obraz jakožto nositele agresivní maskulinity, jež je typická pro tuto dobu. Kvůli ranému psychologickému traumatu v dětství se v něm utvořila představa o uctívání mateřství v ženě a odpor k sexualitě vůči ženě jakožto matce. Později se tyto představy odrazily v jeho literárních dílech, zejména v *Kreutzerově sonátě*. Odpovědnost za rané sexuální zkušenosti a promiskuitní pohlavní život v mládí přenáší spisovatel na ženy. Přitom je znám Tolstého názor na prostituci. Problémy v Tolstého rodinném a intimním životě s manželkou Sofií Andrejevnu Bersovou se skrývají v nešťastném sexuálním začátku a prostopášnosti v mládí. Rodinné neshody na konci 80. let 19. století kolidovaly s jeho náboženským hledáním a bouřlivými genderovými diskuzemi v ruské společnosti. Tolstoj vyjádřil svůj postoj k této diskuzi v *Kreutzerově sonátě* (1891). A v osobním životě již v roce 1890 spisovatel dospěl k nutnosti odděleného bydlení se svojí ženou a zasvětil svůj život službě Bohu. Po spisovatelově smrti v roce 1910 jeho vdova zachovala veškeré literární dědictví včetně jeho osobních deníků, které odhalily intimní a zároveň i sexuální stránku života Lva Tolstého.

Klíčová slova: konvenční maskulinita, mužská sexualita, L. N. Tolstoj, životopis L. N. Tolstého, ruská šlechtická kultura.

Pro mnoho čtenářů se pod touhou proniknout do intimní sféry života významných osobností skrývá pokus o únik od všedního života, začlenění se do vznešeného a elitního světa, čímž by ospravedlnili své vášně a našli podobu s těmi, již jsou na Olympu (1). Mnohočetné zvěsti a anekdoty o životě L. N. Tolstého a jeho rodině se nepřestávají objevovat na stránkách novin, jméno spisovatele se neustále míhá v moderních blozích, na platformě LiveJournal (systém virtuální komunity s prvky sociální sítě, využíván především jako blog) a televizních pořadech, což očividně dokazuje, že zůstal pro všechny a navždy symbolem ruské sexuální síly. V USA pravděpodobně neexistuje jediná kniha o zvláštích ruské sexuální kultury, ve které by nebyla zmínka o jménu tohoto velikého spisovatele. Dokonce i samotné názvy jako známý bestseller Daniela Rancour-Laferriera *Tolstoj na kanapi. Misogynie, masochismus a „absence matky“* mluví samy za sebe. Autorovy netriviální názory na sexuální sféru jsou stále předmětem živých diskuzí, ačkoli od jeho smrti uplynulo téměř 200 let. L. N. Tolstoj je mimořádně výrazný kulturní fenomén. Ve snaze proniknout do zvláštností jeho osobního života (a ty se velice podrobně zachovaly v jeho denících), hledáme a snažíme se porozumět typologii chování Tolstého, a přitom zjišťujeme skryté, ale neochvějné zákony reprodukčního chování Rusů šlechtické sociální vrstvy na přelomu 19. a 20. století. Tento článek si klade za cíl prozkoumat socializaci dospívajícího člověka, život muže a vytváření osobnostního typu vzdělaného ruského představitele vyšší třídy, zmitajícího se mezi vlastními touhami a zvyklostmi, konvencemi, zformulovanými a určenými společností a postavením. Budeme vycházet z toho, že maskulinita jakožto deskriptivní (popisná) kategorie představuje souhrn behaviorálních a psychických vlastností, příznaků a zvláštností, jež jsou objektivně vlastní mužům v jakékoli společnosti, v tomto konkrétním případě ruské, modernizující se společnosti na přelomu 19. a 20. století [9]. Osobní život významných lidí je zřídka tou nejvydařenější, nejzajímavější a nejkrásnější stránkou jejich osudů, avšak je to nejdůležitější materiál potřebný k pochopení představy o „dovoleném“ a „zakázaném“, jež byla vyvinuta náboženstvím, sociálními normami, medicínou, a taktéž nejvýznamnějšími osobnostmi minulosti během jejich osobního růstu, a proto i sexualita může být teoretizována pouze v souvislosti s historií sociální struktury. „Vzorovou“ mužskou subjektivitu (již nám ukazuje osobnost L. N. Tolstého) je nemožné si představit odděleně od ideologie, která tuto normativnost vytváří a nařizuje, aby se neodchylovala od souboru těchto nepsaných pravidel. Ideologie je systém diskursivních konceptů a kategorií, pomocí kterých lidé chápou, hodnotí a prožívají jejich vzniklé představy o skutečných podmínkách své existence. Takovýto přístup k ideologii nám umožňuje rekonstruovat dominantní představy ve společnosti, jelikož ideologie vychází z politického kontextu a převádí se do kontextu diskurzu [19].

Normativní představa o maskulinitě neboli konvenční maskulinita se buduje na základě „dominantního postoje“ (dominant fiction) [21]. Je považována za klíčový konstrukt ideologické skutečnosti (poněvadž pohlaví je neustále a implicitně přítomno v každodenním myšlení); vystupuje jako prostředník mezi jednotlivcem (subjektem) a společností, přičemž buduje a udržuje sexuální rozdíly [18, s. 82].

1 Příspěvek vznikl za podpory PFI (Program fundamentálního výzkumu) RAS (Ruská akademie věd) „Historická paměť a ruská identita“ a RGNF (Ruská humanitární vědecká nadace) (grant 16-01-00136).

Tento článek zkoumá ego-dokumentární materiály spojené s osobností významného spisovatele a klade si za cíl posoudit zvláštnosti sebeuvědomění, sebecítění a seberealizace Tolstého jakožto představitele agresivní mužnosti, jež byla typická pro jeho dobu. Poněť o tom, co se sluší a patří, a možnost porušení či dodržení konvenčních zvyklostí se stalo pro Tolstého ani ne tak spíše nástrojem sebeosvobození jako osobní disciplíny, která se s vývojem osobnosti spisovatele posilovala a již chtěl (časem) vsugerovat celé společnosti. Nehledě na velkou morální autoritu spisovatele s ním jeho současníci kategoricky nesouhlasili. Konkrétně Anton Pavlovič Čechov poznamenal, že názory Tolstého na téma sexuálního života a to, co k tomu patří, ho usvědčují „jako člověka, který se neobtěžoval přečíst alespoň dvě nebo tři knihy napsané odborníky“ [1, s. 137]. Možná tomu tak skutečně bylo.

Připomeneme si rané dětství spisovatele. Poté, co tragicky brzy ve věku dvou let přišel o matku, Tolstoj navždy udělal předmětem svého uctívání mateřství, a jednou provždy si pro sebe označil vše, co se týká sexuality, za špinavé, vulgární a „chlípné“. Psychoanalytici vidí v historii dětského duševního traumatu spisovatele důvod jeho ne zcela přímého hněvu vůči všem ženám. Celý život se totiž „zlobil“ na svou matku. Podle slov rodiny a domácího personálu se zlobil proto, že si ho matka nikdy nepřiložila k prsu a hned ho dala kojným, a ještě ho navíc „opustila“ - zemřela tak brzy, že si ani nezapamatoval rysy její tváře. Obzvláště ho rozčilovaly ty, které neměly ani v úmyslu stát se matkou. Svůj zuřivý protest proti takovým „prázdným“ ženám vložil do úst hlavní postavy *Kreutzerovy sonáty* Vasilije Pozdnyševa, který podrobně popisoval pocit odporu, který se ho zmocnil při pomyšlení na soulož se ženou během období kojení. Vysloveně odsuzoval ty matky, které se ani nesnažily v takových obdobích omezit projevy své sexuality (připomeneme si, že Pozdnyšev zabil svoji nevěrnou ženu, a při tom „zapomněl“, že je matkou jeho pěti dětí) a otevřeně projevoval nepřátelský postoj vůči všem „nestydatým, vyloženě zvrhlým“ ženám, které neprojevovaly neustálou radost z možnosti nosit

v sobě, rodit a kojit své děti. Zároveň, ústy toho samého Pozdnyševa, spisovatel „uznával nepochybné, plné právo na její [manželky - N. P.] tělo, jako by to bylo moje tělo, a současně cítil, že... toto tělo nemohu vlastnit a že si s ním ona může nakládat, jak chce...“.

Když vyrůstal bez matky, bez tak důležitých mateřských doteků pro dospívajícího chlapce, zažil Tolstoj ve velmi raném dětství projevy předčasné vnímavosti, které chápal jako že „něco není v pořádku“. Zanechaly v něm nesmazatelnou vzpomínku, která položila základy pro jeho svéráznou a dětinskou „filozofii sexu“ na celý život. „První a nejsilnější“ láska lyrického hrdiny k Soničce Kalošinové, popsána v *Dětství*, má mnoho společného se skutečným dětským příběhem malého Levušky, který později v roce 1903 vyprávěl v dopise Pavlovi Ivanovičovi Birjukovovi: „Tento pocit se projevoval takto: my, zejména já, Mitěnka a děvčata, jsme si sedávali pod židle co nejbliže k sobě ... a říkali jsme, že jsme „mravenčí bratři“, a při tom jsme k sobě cítili zvláštní něhu. Někdy tato něha přecházela v touhu se navzájem hladit, tisknout se k sobě, ale to se stávalo málokdy, a my sami jsme cítili, že to není ono, a okamžitě jsme přestali“ [2; 3]. Toto „kouzelné, obzvlášť ve srovnání s tím, co následovalo, nevinné, radostné a poetické období od dětství do 14 let“, jak ho popisoval sám budoucí spisovatel, nahradilo druhé „hrozné 20leté období“.

Intimní zážitky Tolstého se ve dnech jeho dospívání a mládí, které v poznámkách z ledna roku 1903 (*Vzpomínky*) pojmenuje jako léta „hrubé prostopášnosti, služby ctižádostivosti a domýšlivosti, a hlavně chlípnosti“, odrazily v denících, které si vedl od 14 do 34 let. Období od prvních zamilovaností až do jeho sňatku v roce 1862 trvalo právě 20 let. Tyto deníky a dopisy z jeho „dřívějšího, svobodného života“ v letech 1848 až 1862, stejně jako druhá část trilogie *Dětství. Chlapectví. Jinošství*, nám umožňují doslova vidět proces dospívání talentovaného a emocionálního adolescenta.

Když prolomil tajnou tradici nepsat o tom, že se mladý muž do svatby prochází iniciací (používáme slova spisovatele vložená opět do úst hrdiny *Kreutzerovy sonáty*) „návštěvou [vykřičených] domů“, „ani slovo... o služebných, kuchařkách, cizích manželkách“, o neřestech, „které naplňují polovinu života našich měst a vesnic“, se spisovatel přiznal: „Jeden silný pocit podobný lásce jsem zažil jen ve 13 nebo 14 letech; ale mně se [ne]chce věřit, že by to byla láska; protože mým objektem byla tlustá služebná (pravda, s velmi hezounkou tvářičkou), přičemž období od 13 do 15 let (chlapectví) je pro chlapce to nejnepořádnější: nevíš, na co se vrhnout, a chtíč v tomto období působí mimořádnou silou“ (29.11.1851). V jiném, pozdějším, z hlediska povahy autobiografickém textu (*Bláznových zápiscích*) zdůraznil, jak přesně si

pamatoval toto věkové období: „Ale od čtrnácti let, od té doby, kdy se ve mně probudila pohlavní vášeň, jsem se oddal neřestí. Jako my všichni, vyrostlí na tučné a přebytečné stravě, zhýčkaní, bez fyzické námahy a se všemi možnými lákadly k probuzení smyslnosti, a v obklopení stejně zkažených dětí, mě chlapi mého věku naučili neřestí. Poznal jsem ženy... V jedné z našich služebných jsem přestal vidět sluhu ženského pohlaví a začal v ní vidět ženu, na které by mohl záviset můj klid a štěstí ...“ [17].

Právě v tomto věku, jak se domníval budoucí spisovatel, „tělo zvítězí a způsobí první hlubokou ránu“. Ta služebná, jak je nyní známo, se jmenovala Máša, Máša Brusková, a její dospělý syn žádal později Tolstého o finanční podporu, již zdůvodňoval tím, že je „synem téže Máši, která je ztvárněna v *Chlapectví*. Přemožený utrpeními probouzejícího se těla na ně adolescent pohlížel (jak později zaznamenal, ale patrně se jedná o úvahy dospělého člověka) jako „na těžkou povinnost těla“, a „ne jako na potěšení“, a ukvapeně mimochodem zmínil: „Málokdy jsem do tohoto hříchu upadl“. Nicméně ve skutečnosti „upadnutí do hříchu“ bylo běžné, když v 19 letech „těžká povinnost těla“ přivedla spisovatele rovnou do nemocnice, a v roce 1847 napsal do deníku: „Maličkosti mohou vést k vážným následkům. Promiskuitní život, který je považován za důsledek mládí, není nic jiného než důsledek předčasné zkaženosti duše“ [4].

Když se vrátil z nemocnice na svůj statek, neustále si kladl za cíl „nemít ani jednu ženu“, ale zároveň objasňoval: „až na některé příležitosti, které nebudu vyhledávat, ale ani je nepromarním“. Každou z nich si pečlivě zapisoval do deníků, často s podrobnostmi, jak si sám myslel, „sobě za trest“: „Trápí mne smyslnost, ne tak smyslnost, jako síla zvyku... Nemohl jsem si pomoci, dal jsem znamení čemusi růžovému, jež se mi v dáli zdálo velmi pěkné, a otevřel jsem vzadu dveře, ona přišla... Závazek a odpor byly proti, chtíč a svědomí byly pro. Poslední zvítězily...“ (17.04.1851).

Zatímco se Tolstoj snažil vzepřít probuzené smyslnosti, hledal někoho, koho by za ni mohl obvinít, a takové objekty nacházel. Z jeho poznámek v denících je snadné zjistit, že obvinění padá na „děvečky“ - služebné, nevolnice, na jejichž intimní komunikaci závisel osud jeho intimních vztahů. „Ó, hanba! Zaklepal jsem na okna K. Naštěstí pro mne mě nepustila dovnitř“ (5.04.1852); „Zaklepal jsem na K., ale naštěstí pro mne mě vyrušil kolemjdoucí“ (11.4.1852); „Děkuji Bohu za ostýchavost, kterou mi dal; chrání mě před zvrhlostí“ (31.05.1852); „Děvečky mě zmátly!“ (23.6.1853); „Vyčítám si lenost a to naposledy. Jestliže

zítra nic neudělám, zastřelím se. Ještě si vyčítám neodpuštělnou nerozhodnost s děvčkami“ (1. 8. 1854).

Morálka vítězila jen tehdy, kdy plán z nějakého důvodu nevyšel. Kromě toho se žádný čtenář dopisů Tolstého nemůže zbavit pocitu, že se budoucí spisovatel neustále sám před sebou přetvařoval. Od ostatních se odlišoval již od samého mládí, vynikal podivným rezonérstvím a moralizováním, podotknutým i některými jeho korespondenty (takto mu mladá sousedka jménem Valeria Arsenjevová, kterou chtěli zpočátku jeho příbuzní provdat za Lva, otevřeně mu vyčítala v dopise ze dne 12.12.1856, že „jediné co umí, je poučovat“). Mezitím ho ale dívka, k jejichž vzájemnému sňatku ho příbuzní pobízeli, příliš nezajímala: „Smůla je v tom, že je bezpáteří a bez elánu,“ žehral, „jako nudle. Přitom je hodná a má bolestně pokorný úsměv“.

Ta samá 50. léta v životě spisovatele byla úzce spjata s Kavkazem, kam ho poslali sloužit a kde si zaznamenal (již jako vzpomínky) vše výše uvedené. Je těžké nepousmát se nad tím, že „uspokojení sexuální potřeby“ Tolstoj v té době zahrnul do seznamu činností spolu s literárními a pracovními úkoly. Mladý vášnivce tuto svoji situaci dokonce odůvodnil: podle jeho slov „násilné odříkání překáží práci“ a „hřích je to malý“, „neboť samotné... děvčky překáží“ (29.06.1853): „Jaro na mě silně působí. Zdá se, že každá obnažená noha patří nějaké krasavici“ (18.04.1853).

O desítky let později se dle vzpomínek Maxima Gorkého jednou zeptal Antona Pavloviče Čechova: „Vedl jste hodně prostopášný život v mládí?“ a přes zmatený úšklebek svého společníka se „hledě do moře přiznal: „Byl jsem neúnavný...“ a „pronesl hrubé mužické slovo“ [5, s. 20, 60]. Trváje na nutnosti ukojení tělesné „žízně“, 25letý podporučík Tolstoj s jistotou dospěl k závěru, že je prostitute „morální“. Usoudil, že „prostopášné ženy“, „stejně jako porodní báby, chůvy a hospodyně“, mohou klidně nosit „čestný titul těch, kteří zajišťují počestnost u rodinného krbu“. „Tato kategorie žen je nezbytná pro rodinu s nynějšími komplikovanými formami života“- doložil později 19. března 1870 v jednom ze soukromých dopisů [13].

Tak či onak, z obklíčeného Sevastopolu (začala krymská válka) mladý spisovatel odjel v listopadu 1855 plný chlipných tužeb: „To už není temperament, ale zvrhlý zvyk. Chtíč je tak příšerný, že až dosahuje fyzické úrovně nemoci“ (21.04.1856). Společenský život na konci 50. let 19. století ho uchvátil, hledal nové vjemy, ale již ve „svém“ kruhu přátel, proto se na seznamu jeho zájmů ocitly J. F. Tjutčevová („studená, povrchní, aristokratická; zvyklá si péct morální bonbonky, a já abych se tu pachtil s půdou a hnojem“), P. S. Ščerbatovová, A. N.

Čičerinová, E. I. Mengdenová, E. V. a A. V. Lvovová (o níž napsal: „Zvedlo se to, ale ne s takovou silou“), ale ani v jedné z nich nenašel ideál: „Co je to proboha? Co jsem to za zrůdu? Zřejmě mi něco chybí?“ ptal se sám sebe, ale odpověď nenacházel. V čistě mužských společnostech dával při rozhovoru o ženách přednost hrubým nadávkám (pravdou je, že účastníci rozhovoru ze vzdělané třídy usoudili, hovoříce slovy téhož M. Gorkého, že „slova vycházející z jeho zarostlých úst zněla jednoduše, obyčejně, a kdesi ztrácela svou vojenskou hrubost a špinu“). Kromě toho jakákoli zmínka o všech ženách jakožto součástech společností, o kterých tenkrát v tisku živě diskutovali všichni myslící intelektuálové hlavního města, v něm vyvolávala podrážděnost. V roce 1856 se na schůzi petrohradských literátů spisovatel s rozhořčením vyjádřil o George Sandové s tím, že její hrdinky s marnotratnou duší by měly přivázat ke káře a s potupou je provést ulicemi Petrohradu [16].

„Musím se oženit, oženit se letos nebo nikdy“, určil diagnózu své melancholii, což si zapsal do deníku dne 1. ledna 1859. Ale až v srpnu v roce 1862 byl náhodou pozván na slavnostní oběd k rodině Bersové, na kterém si všiml jedné z mladých sester – Sofie, jejíž dětská přezdívka Fufjola mu nečekaně připadala milá („Co když je to touha po lásce, a ne láska? Dítě! Zdá se...“ uvažoval dne 23.08.1862). Pochybnosti však neměl v povaze. Čtyřiatřicetiletý spisovatel se rozhodl vojensky rychle. Neuplynul ani měsíc, když 16. září požádal 18letou Sofii Andrejevnu Bersovou o ruku. Dne 23. září 1862 se vzali. Se Sofií mu bylo souzeno prožít téměř půl století až do roku 1909, tedy 48 let. Z těchto 48 let, „aniž by ji podváděl“, dle jeho přiznání v deníku, posledních 33 let snil o tom, že od ní uteče, ale svůj sen uskutečnil až těsně před svou smrtí ve věku 82 let, když v noci opustil dům a odešel na železniční stanici Astapovo.

O začátku svého života po svatbě Tolstoj napsal, že v září roku 1862 začalo „18leté období od sňatku do mého duchovního zrození. Toto období bych mohl považovat za morální... Všechny těch 18 let jsem vedl morální a čestný rodinný život, aniž bych se oddával jakýmkoli neřestem, odsuzovaným veřejným míněním...“. Tolstoj, který ve svých 34 letech neměl příliš dlouhý „donchuánský seznam“, ani nepoznal, jak se zdá, radost ze vzájemné přitažlivosti, a ne-li proto měl sklon považovat líbánky, první období manželství - za „nejtěžší a nejvíce ponižující období života“ se ženou. Zcela v souladu s výchovnými předpisy té doby si byl jistý, že v tomto období jeho mužská vášeň nerozštěcovala, nýbrž znesvěcovala duši a tělo nevinného stvoření. Navzdory jeho zkušenostem se ženami, vnímal velmi podivně pohlavní styk jako „vraždu“ ženy („Smyslnost a vražda. Ano, milostpane!“ - přesně tak uvažuje jeden z jeho hrdinů), což se odrazilo ve slovech a činech mnoha literárních postav vytvořených spisovatelem. Mezi ně patří například postava Pierra Bezuchova, v němž myšlenka na sex s Héléne vyvolávala pocit

viny. Dalším a nejvýraznějším příkladem je hrdina *Kreutzerovy sonáty* Vasilij Pozdnyšev, který považoval orgán svého intimního vzrušení za destruktivní nástroj, který „ničí ženské tělo zevnitř“.

Takový způsob myšlení nemohl nezanechat stopu na povaze vztahu mezi L. N. a S. A. Tolstými. Spisovatel nebyl tím nejlepším rádcem pro mladičkou ženu, protože mu chyběla mateřská něha v dětství. Navíc jeho dětství bylo značně ovlivněno náboženskými postoji ve výchově, a zkaženým sexuálním „začátkem“ v mládí. A s takovýmto vztahem k sexualitě ze strany zkušenějšího manželského partnera, jímž byl Tolstoj, bylo těžké očekávat, že se Sofie na počátku jejich manželského svazku bude z něčeho radovat. Není divu, že věčně obviňovala svého muže ze zkaženosti.

Tolstoj, stejně jako jeho lyrický dvojník z románu *Anna Karenina* Konstantin Levin, který dal „s jistou dávkou vnitřního boje“ své ženě Kitty deník s poznámkami o bývalém, mládeneckém životě, udělal totéž své ženě Sofii Andrejevně. Deník ji seznámil se všemi intimními podrobnostmi ze setkání jejího muže s bývalými milenkami. To jí přimělo žárlit na minulost jejího manžela, na to, co miloval, než ji potkal, na to, v čem si liboval, na to, čeho se bál. A to vše nikoli ve snech (jako ona), ne ve fantazii, ale doopravdy si liboval v „ženách - čilých, líbezných, s obličejovými rysy, jimiž se kochal“ (deník si Sofie Andrejevna začala psát 16. den po svatbě, záznam ze dne 18.10.1862). Právě v tuto dobu, měsíc po svatbě poprvé otěhotněla, aniž by poznala radost z fyzické blízkosti se svým mužem. „Jak odporné jsou mi všechny fyzické projevy!“ zapsala S. A. do svého deníku dne 9.10.1862, a o půl roku později napsala znovu: „Ljova se ode mě čím dál víc odvrací. U něj hraje velkou roli fyzická stránka lásky. To je hrůza; pro mě naopak neznamená nic“ (29.04.1863).

O tom, že smyslná stránka života tehdy i nadále hrála obrovskou roli v životě významného spisovatele, hovoří nejen opovržlivé poznámky jeho mladé ženy, ale také vzpomínky blízkých. Jeho syn Alexej, který se v roce 1924 podělil o vzpomínky (*Pravda o mém otci*), napsal: „Neosvobodil se od té nejhorší vášně ani v mládí, ani později během svého rodinného života“ [11].

Pokud jde o Sofii Andrejevnu, tak ta byla právě „osvobozena“ od té „nejhorší vášně“ kvůli nekonečným těhotenstvím a porodům. Sergej (1863), Taťána (1864), Ilja (1866), Maria (1871), dále následovali zemřelí novorozenci Petr (1872) a Nikolaj (1875) - všechny tyto děti vyžadovali čas a sílu.

Na začátku 70. let 19. století začal spisovatel stále častěji pociťovat sklíčenost a zklamání. Mučivé pochybnosti o tom, zda žije „správně“, ho přiměly hledat odůvodnění smyslnosti a intimní blízkosti, které měly být z jeho pohledu vždy pouze prostředkem (narození dětí) a nikdy ne samostatným cílem. Tento pohled na sexualitu ovlivněný pravoslavnou etickou koncepcí připravil jeho ženu o radosti intimního života a daroval jí pouze věčné utrpení z neustálého těhotenství, ze strachu před porodem, a taktéž ze starosti o zdraví těch, které porodila. Mezitím Tolstoj nezapomínal dodat: „Jsem rád, že jsi těhotná, je to dáno z hůry. Protože jsem se cítil tak nějak nepříjemně...“ (1871) [10].

Cítil se v rodině osaměle a poprvé si tento pocit zapsal v roce 1876. Potom se snažil stále častěji přemýšlet o tom, jak „v ní najít ženu“, ale manželé se od sebe čím dál víc duševně i tělesně vzdalovali. Poté, co překonala období častých porodů a jednoduše dospěla, byla Sofie Andrejevna ve svých třiceti letech konečně připravena rozkvést jako žena, ale její manžel, kterému bylo téměř 50 let, si už prošel věkem bujarých radovánek a hledal ospravedlnění pro klid a spokojenost s tichým rodinným štěstím. Ale ať už žila rodina v Moskvě či na statku v Jasné Polianě, štěstí tam chybělo!

Rodinné neshody se staly očividnými a nepřekonatelnými po roce 1880 a kolidovaly se spisovatelovým aktivním hledáním v oblasti náboženství. „Soužití se ženou, která je ti duševně cizí, tedy s ní, je nesmírně ohavné,“ vyjádřil v deníku své pocity k Sofii Andrejevně dne 19.07.1884, zatímco na sobě stále pozoroval jak „odporný chtíč“, tak „chlípné pokušení“, jež chtěl potlačit. Hledal a nemohl najít „nejlepší“ přístup, který by mohl shledat zcela a naprosto morálním. „Hle, jak ohavné! Pobav se klidně i se svou ženou. I pro ni, i pro tebe to bude ohavné. Vyklešti se jako Origen, i to je ohavné. Strádej celý život abstinencí a chtíčem, též ohavné. Všechno je ohavné i všechna utrpení...“ (24.07.1885).

Úvahy spisovatele taktéž kolidovaly s vášnivými společenskými diskuzemi o „otázkách postavení žen v maskulinní společnosti“ [15]. Odpověděl na ně svými nejznámějšími díly, které v té době napsal: *Ďáblem*, *Otcem Sergějem* a *Vzkříšením*, a zejména *Kreutzerovou sonátou*. Tuto Tolstého novelu během dvou let, kdy se rozhodovalo o tom, zda ji připustí k tisku či ne, četli a interpretovali nejprve na soukromých večírcích a později po vydání v roce 1891 i na stránkách novin a časopisů, a také v jeho vlastní rodině. Tím, že odsuzoval sexuální vztahy, se spisovatel snažil dokázat, že (toto je, zdá se, v souladu s názory moderních feministek, proto často a s potěšením interpretují Tolstého texty) se omezují pouze na boj o moc, na touhu podrobit si vůli toho druhého [14]. Právě proto není manželství z pohledu Tolstého bohubilé,

uzavření manželského svazku je vždy „úpadek“, projev „živočišného“, „Tou nejhorší a nejvytrvalejší vášní je sexuální, tělesná láska“ (*Kreutzerova sonáta*, 1889, kapitola 2).

Blížil se moment uznání „krásy“ sexuální abstinence a vědomého odmítnutí smyslových požitků: intimitu mezi manželi, jak se v té době spisovatel vyjádřil, navrhoval nahradit ideálně něžným vztahem mezi „bratrem“ a „sestrou“: „Teoreticky se předpokládá, že je láska něco ideálního, vznešeného, ale v praxi je přece láska něco ohavného, svinského, o čemž je hanba mluvit a což je odporné si připomínat. Spřízněnost duší! Shoda ideálů! V takovém případě není důvod spolu spát (omlouvám se za hrubost)...“ (*Kreutzerova sonáta*, 1889, kapitola 2).

Spisovatel stále častěji dospíval k názoru, že stačí osvobodit lásku od sexu a problém bude vyřešen. V úryvku, který Tolstoj vyškrtnul ze třetího konceptu *Kreutzerovy sonáty*, Vasilij Pozdnyšev řekl: „Taková láska, sobecká a chlípná, není láska, ale hněv a nenávisť!“. To si myslel i sám spisovatel: když se ušlechtilá zamilovanost alespoň trochu zbarví do smyslných odstínů, pak se láska stává svým opakem, nenávisť. Ve svém červnovém deníku z roku 1884 spisovatel poprvé dospěl k závěru, že je nutné ukončit manželský vztah se Sofií Andrejevnu (zdůrazníme však, že mu bylo v té době asi 60 let), ale v roce 1889 (v té době byla zrovna dokončena *Kreutzerova sonáta*), kdy vztah stále ještě alespoň čas od času přetrvával, ho trápily úvahy: „Co když se narodí dítě? Jak ostudné to bude, zejména před dětmi. Spočítají si, kdy to bylo... Je to ostudné, smutné...“ (06.08.1889).

Poté, co na sebe uvalil morální zákaz, již ne mladý, ale stále plný sil (včetně těch sexuálních) dospěl spisovatel v roce 1890 k nutnosti oddělit se od své ženy. Zatímco se sobecky snažil vybudovat pro sebe ideální model budoucího života bez ženy, trval na okamžitém rozdělení majetku a osvobození se od závazků vůči rodině: „Chci vykonat nějaký hrdinský skutek. Chci se po zbytek života věnovat službě Bohu...“ (22.12.1893); „Navždy se zbavit toho běhání po střechách a mňoukání...“ (22.05.1897); „Stejně jako Indové k 60 letem odcházejí do lesa, každý starý věřící člověk chce poslední roky svého života zasvětit Bohu“ (1897).

Na rozdíl od svého manžela Sofie Andrejevna Tolstá po žádných hrdinských skutečích sebeobětování netoužila, protože její dlouholetý život s takovým člověkem byl již hrdinským skutkem [12]. Postupně se stala plnoprávnou majitelkou statku dohlížející na vše, včetně manželovy pracovní doby. Stěžoval si, že nemůže zavřít dveře do kanceláře, aby se mohl soustředit. Jeho žena chtěla vidět, co dělá. Stěžoval si v dopisech, ale neprotestoval, souhlasil s tímto způsobem života, protože ho považoval z hlediska pohlavního rozdělení za morální.

Milovala Sofie Andrejevna svého manžela? Mnozí, již říkali ano, to dokazují i tím, že nemohla usnout, aniž by si přečetla vše, co za ten den spisovatel napsal. Ti, co tvrdili, že ne, si mysleli (na základě deníků spisovatele a jeho ženy, které byly spíše prostředkem jejich vzájemné komunikace nežli klenotnicemi intimních a osobních zážitků), že svého manžela každý den v hysterii ponižovala, ba dokonce imitovala sebevraždu.

A přesto bychom neměli zapomínat: za absence, jak říkával Tolstoj, „vnějšího souhlasu v představách o náboženství“ manželé nadále žili společně po naléhání samotné Sofie Andrejevny téměř až do smrti spisovatele. M. Gorkij ve svých vzpomínkách citoval svůj rozhovor se spisovatelem, ve kterém se Tolstoj vyjádřil s mužickou přímočarostí: „Nebezpečná není ta ženská, co tě drží za..., ale ta, co tě drží za duši!“ [7]. Zdá se, že 18letá dívka, kterou si vybral za ženu, patřila právě k tomu druhému typu.

Když v roce 1908 Tolstoj uslyšel báseň F. I. Tjutčeva *Poslední láska*, tak s ní nesouhlasil („I ten nejpodlejší pocit se v ní prezentuje jako vznešený“). „Vidíte!“, poznamenala dle slov N. A. Stachoviče Sofie Andrejevna, „Vždycky jsem říkala, že nerozumí lásce a nikdy nikoho nemiloval. Víte, jaké to pro mě bylo prožít s ním 46 let? Nejlepší v životě je láska, kdyby nebylo lásky, dávno bych se oběsila steskem. Nic není špatné, špatné je to, když se to vychvaluje“ [6, s. 90]. Kromě samoty a odpovědnosti za rodinu a děti musela Sofie jakožto žena spisovatele snášet hrozný soud minulosti. U tohoto soudu jí mnozí neodpustili utrpení manžela, nepochopili, co si vytrpěla za mnoho let života s touto narcistickou osobností plnou „nepřátelské lásky“ k sobě samému a psychologických komplexů sexuálního charakteru. Spisovatel zemřel v roce 1910 ve věku 82 let. Sofie Andrejevna přežila svého manžela o devět let. Právě díky ní bylo zachováno mnoho věcí z jeho domu, které můžeme dnes spatřit v muzeu spisovatele v moskevských Chamovnikách, a také deníky, na jejichž základě byl napsán tento článek.

ANOTACE

Jméno a příjmení autora:	Pavλίna Fuchsová
Vedoucí bakalářské práce:	Mgr. Olga Čadajeva, Ph.D.
Název fakulty:	Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Název katedry:	Katedra slavistiky
Název bakalářské práce v češtině:	Komentovaný překlad odborného textu
Název bakalářské práce v angličtině:	Annotated traslation of an academic text
Počet znaků:	55 115
Počet příloh:	2
Počet titulů použité literatury:	33
Klíčová slova:	odborný styl, odborný text, odborný překlad, překlad, překladové transformace, translatologický komentář, terminologie, termín, lexikální prostředky, morfologické prostředky, syntaktické prostředky, analýza, překladatelské transformace, L.N. Tolstoj, maskulinita, ruská šlechtická kultura, mužská sexualita

Charakteristika bakalářské práce:

Tato bakalářská práce se věnuje komentovanému překladu odborného textu z oblasti literární, historické a genderové. Práce je dělena na dvě části – teoretickou a praktickou. Teoretická část je za prvé zaměřena na odborný funkční styl a jeho charakteristické znaky (lexikální, morfologické a syntaktické prostředky), za druhé pojednává o teorii překladu a problematice s ním spojené. Hlavním úkolem praktické části byla analýza obou textů na základě poznatků získaných z teorie. Součástí práce je také translatologický komentář a přehled o námi uplatněných překladatelských transformacích. Po praktické části následuje závěr, ve kterém jsou shrnuty veškeré závěry. Součástí práce je bibliografie a dvě přílohy.